

²² Див. публікації у віснику УГТ «Знак» за 1993–2006 рр. (№1–39), де є чимало зображень сучасних міських прапорів і гербів.

²³ Цветков А.Г. О синтезе знаковых систем // Геральдика в прошлом, настоящем и будущем. – Санкт-Петербург, 2000. – С.63–66.

²⁴ Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К., 1997. – С.9.

²⁵ Див.: Гербы Союза ССР: Из истории разработки. – Москва, 1987. – 166 с.

²⁶ Знак (Вісник УГТ). – 1996. – Ч.11. – С.11.

²⁷ Там само. – 1994. – Ч.6. – С.3.

²⁸ Див.: Знак (Вісник УГТ). – 1996. – Ч.11. – С.15.

²⁹ Винклер П.П. Основы геральдики земельных гербов // Русская геральдика: История и описание русских гербов. – Санкт-Петербург, 1898. – С.39.

³⁰ В.В.Похльобкін підрозділяє хрести на кілька груп: 1) національні; 2) іменні та релігійні; 3) ієрархічні; 4) орденські; 5) свастика. Уважаємо, що на сьогодні це найбільш доцільно. Див.: Похльобкин В.В. Международная символика и эмблематика. – Москва, 1989. – С.111–112; 285 (рис.).

³¹ Лукомский В.К., Типольт Н.А. Русская геральдика: Руководство к составлению и описанию гербов. – Петроград, 1915. – С.24–25. У книзі вказано ще на наявність у гербовому зображенні натурального кольору і двох хутр.

³² Див.: Геральдический альбом. Лист 1. – С.26.

³³ Лакиер А.Б. Указ. соч. – С.28–29.

³⁴ Там же. – С.33.

³⁵ У згаданій фундаментальній праці А.Гречила, Ю.Савчука, І.Сварника на с.17 вкралася прикра помилка, оскільки барва на барву, метал на метал у гербах ніколи не накладаються. Див.: Геральдика. Отечественная история с древнейших времён до 1917 г.: В 5 т. – Москва, 1994. – Т.1(А–Д). – С.537.

³⁶ Учимся блазонировать // Вестник геральдиста. – 1990. – №1. – С.12; Лукомский В.К., Типольт Н.А. Описание герба // Русская геральдика. – Петроград, 1915. – С.36–38; Арсеньев Ю.В. Указ. соч. – С.100–101.

³⁷ Вестник геральдиста. – 1990. – №1. – С.12.

³⁸ Винклер П.П. Указ.соч. – С.120.

³⁹ Там же. – С.10.

⁴⁰ Положение о гербе города // Информационный вестник геральдиста. – 1989. – С.4; Соболева Н.А. Возрождение традиций // Гербы городов России. – Москва, 1998. – С.141–159 (у вступі до книги надруковано пам'ятку для творців гербів. – С.7); Гречило А. Основы системы украинської муніципальної геральдики // Знак (Вісник УГТ). – 1990. – Ч.11. – С.10–11 тощо.

⁴¹ Закон України «Про місцеве самоврядування» // Голос України. – 1997. – 14 червня.

Basing on the information, which is kept in a considerable collection of special heraldic literature, the author tries to find out and define the main stages of formation of conceptual apparatus – of terminology of heraldic scientific language and also examines the principle rules of heraldry and analyses the existent scientific concepts.

Р.І.Сосса*

ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ КАРТОГРАФІЇ УКРАЇНИ

У статті висвітлено стан досліджень з історії картографії України з кінця XVIII ст. Відображено внесок у ці дослідження вітчизняних учених, а також науковців Польщі й Росії.

* Сосса Ростислав Іванович – д-р геогр. наук, провід. наук. співроб. центру теоретико-методологічних проблем історичної регіоналістики Інституту історії України НАНУ, директор держ. наук.-виробн. підприємства «Картографія» (Київ).

Історія картографії України як галузь наукових знань вивчає відображення її території на картографічних джерелах від найдавніших часів до сьогодення з урахуванням розмаїття способів і методів створення та використання карт та атласів. Також ця галузь знання вивчає науково-методичні, техніко-технологічні засади та організаційні умови їх створення в конкретний проміжок часу. Не залишаються поза її увагою і безпосередні творці картографічних матеріалів (знімальники, укладачі мап, гравери, друкарі, видавці), їх життя й діяльність, а також сфера підготовки цих фахівців. У територіальному аспекті об'єктом дослідження історії картографії України є не тільки сучасні межі держави, а й ті етнічні землі, які нині адміністративно не входять до її складу.

Історію картографії іноді трактують як історичну картографію. Проте під цим терміном слід розуміти лише галузь тематичної картографії, котра займається створенням (розробленням, укладанням) історичних карт та атласів, тобто картографічних джерел про минуле. За своїм характером історія картографії є суміжною дисципліною, одночасно складовою картографічної й історичної наук. Як синонім терміна «історія картографії» часто використовують термін «історичне картознавство». Раніше історію картографії вважали складовою частиною картознавства, котре включало вчення про карти, огляд і аналіз відповідних джерел, методика їх використання. Нині, коли вона розглядається як самостійна наукова дисципліна, доцільно вживати термін «історія картографії».

Перші дослідження з історії картографування території України датуються кінцем XVIII – початком XIX ст. Польський учений Я.Потоцький (1761–1815) опрацював сім італійських мап-портланів (компасних карт) Чорного моря XIV–XVI ст. та створив зведений перипл (опис узбережжя) Понта Евксинського, котрий видав у Відні 1796 р.¹ Пізніше, у 1850 р., Г.І.Спаський переклав цю працю російською мовою². Український і російський історик й археограф Д.М.Бантис-Каменський (1788–1850) як додаток до 4-томної «Історії Малої Росії» у 1830 р. опублікував російський переклад генеральної карти України Гійома Боппана (містилась у 2-му – 4-му виданнях). Дослідженням як історичних джерел записок мандрівників та іноземних карт Росії, зокрема й українських земель, до 1700 р. займався російський історик, бібліограф, почесний член Петербурзької академії наук Ф.П.Аделунг (1768–1843)³.

Історію морських зйомок і створення відповідних карт досліджував адмірал, гідрограф, історик Чорноморського флоту М.М.Кумані (1793–1869). Він зробив великий внесок у гідрографічне вивчення Чорного й Азовського морів.

Вагому роль у дослідженні минулого картографії Півдня України відіграло Одеське товариство історії та старожитностей (1839–1922 рр.), котре вивчало археологічні й історичні пам'ятки Північного Причорномор'я й створило службу їх охорони. Воно видавало «Записки Одесского общества истории и древностей» (1844–1919 рр., т.1–33), в яких часто публікувалися матеріали з історичної географії та минулого картографії.

Широко використовували стародавні мапи в історико-географічних дослідженнях професори Рішельєвського ліцею в Одесі П.К.Брун та М.Н.Мурзакевич. Історик, археолог, професор Новоросійського університету П.К.Брун (1804–1880) вивчав історичну географію Причорномор'я й Півдня України періоду античності та середньовіччя, перипли і карти-портлани Чорного моря, описи та зображення на них берегової лінії⁴. М.Н.Мурзакевич (1806–1883) – з 1875 р. віце-президент Одеського товариства історії та старожитностей, директор його музею – займався дослідженнями античної географії Причорномор'я та Криму, зокрема й периплів. Він здійснив експедицію на описаний у «Периплі Понта Евксинського» острів Левка (нині – острів Зміїний), під час котрої було

знайдено багато стародавніх речей, які поповнили колекцію музею товариства. М.Н.Мурзакевич описав його зібрання включно з картами, планами, кресленнями, рисунками, уклав кілька історичних мап⁵.

Одним із засновників товариства був історик, статистик, економіст, етнограф, публіцист, член-кореспондент Петербурзької академії наук А.О.Скальковський (1808–1898). Він досліджував і використовував карти XVII–XVIII ст. під час вивчення історії Новоросійського краю й Запорозької Січі⁶.

Дослідженнями історичної географії Півдня України займався також російський військовий інженер, генерал-майор, археолог, нумізмат О.Л.Бертье-Делагард (1842–1920). Упродовж понад 20 років він був віце-президентом і фактичним керівником Одеського товариства історії та старожитностей. О.Л.Бертье-Делагард видав оновлений каталог мап, планів, креслень, котрі зберігалися у музеї товариства, вивчав Тмутараканський камінь – геодезичну пам'ятку періоду Київської Русі⁷.

Давні карти із зображенням українських земель досліджував історик й археолог, професор Львівського університету І.Шараневич (1829–1901), який в одній із своїх праць умістив зменшену репродукцію римської мапи шляхів. Шараневич був автором одних із перших українських історичних карт, котрі вміщені у вигляді додатків до його публікацій⁸.

Пам'ятки старовини, зокрема і картографічні, досліджували члени Історичного товариства Нестора-літописця, яке діяло в 1873–1917 рр. і 1921–1931 рр. у Києві (з 1874 р. – при Київському університеті св.Володимира, з 1921 р. – при Всеукраїнській академії наук). Воно об'єднувало дослідників історії, права, археології, церковної літератури, нумізматики й ін. Його в різні часи очолювали В.С.Іконников (1841–1923), В.Б.Антонович (1834–1908), М.Ф.Владимирський-Буданов (1838–1916), О.М.Лазаревський (1834–1902), котрі у своїх історичних дослідженнях широко використовували картографічні матеріали. Товариство видавало науковий журнал «Чтения в историческом обществе Нестора-летописца» (1879–1914, т. 1–24). На його засіданнях неодноразово виступав перший український історик картографії В.Г.Ляскоронський (1860–1928). Приват-доцент Московського (1903–1907) і Київського Св. Володимира (1907–1909) університетів, пізніше професор Ніжинського історико-філологічного інституту (1909–1922), він майже 30 років досліджував історичну географію та минуле картографії України, опрацював картографічні фонди бібліотек Києва, знайомився з ними у Кенігсберзі, Парижі, містах Голландії й Великої Британії. Ляскоронський описав понад 40 рукописів та видань іноземних картографічних матеріалів XVI–XVII ст. (не уникнувши при цьому деяких фактичних помилок), започаткував в українській історіографії тему персоналій великих картографів минулого (Г.Боплан, В.Гондт (Гондіус))⁹. Результати своїх досліджень учений використовував при викладанні курсу історичної географії України, хоча тексти його лекцій залишилися в рукописах¹⁰.

Найбільший внесок у становлення історичного картознавства України зробив В.О.Кордт (1860–1934) – авторитетний дослідник минулого картографії. Здобувши університетську освіту історика-юриста, він пов'язав свою діяльність із працею в бібліотеках Дерптського університету, Естонського наукового товариства, а з 1894 р. – Київського університету св.Володимира, де з часом став її директором. Поступово сформувалося коло його наукових інтересів – дослідження і впорядкування картографічних фондів, вивчення історії картографії України й Росії. У Києві Кордт активно співпрацював із Тимчасовою комісією для розгляду давніх актів, Історичним товариством Нестора-літописця. В 1899 р. у рамках проведення XI Археологічного з'їзду в Києві досліднику було доручено організувати картографічну виставку. Представлена на з'їзді експозиція включала 578 мап та планів із 32 колекцій і приватних збірок. Виданням у 1899 р.

першого тому «Материалов по истории русской картографии» В.Кордт започаткував системне дослідження історії картографування в Україні шляхом всебічного вивчення основних відповідних джерел минулого, умов й особливостей їх створення з наступним включенням до видання репродукцій цих карт з ґрунтовними коментарями. Цим було покладено початок серії видань «*Monumenta cartographiae Ucrainae*» («Пам'ятки картографії України»). В 1918–1919 рр. його залучили до організації Української Академії наук. Він брав активну участь у створенні Національної бібліотеки Української держави, послідовно відстоював думку про необхідність створення в ній відділу картографії України та суміжних із нею держав. Після її організації Кордт перейшов туди працювати, згодом став завідувачем відділу картографії тодішньої Всенародної бібліотеки України (нині – Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського НАНУ), зробивши значний внесок у створення та систематизацію її картографічного фонду, який включав багато цінних видань мап.

Фундаментальний 4-томний атлас В.Кордта (1899, 1906, 1910, 1931) – факсиміле середньовічних карт України і Росії – й досі є важливим джерелом з історії картографування. Він містить велику кількість репродукцій і цінні коментарі, котрими супроводжено мапи. Вагомим є внесок дослідника також у боплаознавство: він опрацював найповнішу на той час біографію Г.Боплана, уклав бібліографію його праць¹¹. За оцінкою Я.Р.Дашкевича, капітальні праці В.Кордта становлять золотий фонд картознавства України¹².

Бібліографію картографічних творів Криму й Таврійської губернії опрацював історик, член-кореспондент АН СРСР, засновник краєзнавчих досліджень Півдня України, організатор архівної справи А.І.Маркевич (1855–1942). У трьох випусках (1894, 1898, 1902) його ґрунтового бібліографічного покажчика видань про Крим і Таврійську губернію «*Taurica*» в окремому розділі «Відділ XI. Карти, атласи, види, плани, креслення» подано бібліографічні описи картографічних матеріалів. Для цього Маркевич використав зібрання музею Одеського товариства історії та старожитностей, зокрема копії мап, які зберігаються у бібліотеках і музеях Лондона, Парижа, Веймара й інших міст, головному архіві Міністерства закордонних справ, архіві Головного штабу тощо¹³.

Свій внесок в історико-картографічні дослідження України зробили українські вчені, котрі часто використовували відповідні матеріали та записки мандрівників як історичні джерела. Філолог, історик, етнограф, археолог і педагог Я.Ф.Головацький (1814–1888) вивчав стародавні карти Галичини, зокрема дослідив й опублікував ксилографію Крехівського монастиря Д.Сінкевича 1699 р.¹⁴. Птоломейську карту Європейської Сарматії досліджував філолог та історик античності, археолог і візантолог, заслужений професор Київського університету Св. Володимира, член-кореспондент Петербурзької академії наук Ю.А.Кулаковський (1855–1919)¹⁵.

Картографічні матеріали як спеціальні й важливі історичні джерела та «Опис України» Г.Боплана використовували історик, археолог, етнограф і археограф, член-кореспондент Петербурзької академії наук В.Б.Антонович (1834–1908), котрий розробив археологічні мапи Київської й Волинської губерній; історик, відомий громадський та політичний діяч, академік Української академії наук Д.І.Багалій (1857–1932); видатний історик, творець національної концепції історії України, академік Всеукраїнської академії наук і АН СРСР М.С.Грушевський (1866–1934); історик, етнограф та фольклорист, археолог, лексикограф, академік АН УРСР Д.І.Яворницький (1855–1940), який не тільки широко використовував у своїх дослідженнях Запорозької Січі картографічні матеріали, а й зібрав добірку давніх мап і планів цього краю.

В 1893 р. був репродукований із заново виготовлених оригіналів план Києва, укладений у 1695 р. полковником Г.Ушаковим. У 1902 р. В.В.Іванов уклав

атлас Харківського намісництва 1787 р. з топографічним описом¹⁶. У 1906 р. Ю.А.Кулаковський репродукував портолан Чорного моря Бенінкази. Невелику добірку стародавніх карт території України у вигляді атласу видав у 1919 р. Михайло Тишкевич (1857–1930).

Надбанням історії картографії стали «Матеріали для бібліографії мапознавства України: (Мапи, плани, атласи, альбоми, мапознавча література)» (Київ, 1924) відомого геолога, географа, академіка Української академії наук (1919) П.А.Тутковського (1858–1930), котрі містять передусім дані про картографічні видання її території до 1923 р. (загалом подано 795 назв). Хоча, за словами самого автора, ці матеріали не претендують на всеосяжність, проте з огляду на відсутність відповідних напрацювань, підготовлених каталогів карт та атласів вони зберігають свою цінність¹⁷.

Бібліографію минулого України опрацьовував історик-географ, автор першого українського навчального географічного атласу професор М.М.Кордуба (1876–1946). Ця робота, на жаль, залишилася незавершеною у вигляді картотеки з понад 50 тис. карток, включно з рубрикою «Картографія», яка містить, за даними Я.Р.Дашкевича, близько 200 позицій¹⁸.

Картографічні видання території України до 1946 р. описав також Н.Г.Некрасов¹⁹.

Карти України досліджували історик, статистик і краєзнавець Л.Падалка (1859–1922)²⁰; професор Українського університету у Празі, політичний та громадський діяч С.Шелухін (1864–1938)²¹; журналіст і політичний діяч В.Степанківський (псевдонім С.Подольнин, 1885–1957)²²; професор Українського університету у Празі, мистецтвознавець й історик В.Січинський (1894–1962)²³; професор Національної школи живих східних мов у Парижі І.Борщак (1895–1959)²⁴; історик картографії Б.Кравців (1904–1975)²⁵. Окремо вирізняють праці С.Шелухіна (1921, 1936) щодо вживання та розміщення назви «Україна» на географічних італійських, французьких, голландських, англійських і німецьких мапах у XVI–XIX ст. На підставі західноєвропейських карт із XVI–XVII ст. (279 позицій) К.Угрин спробувала уточнити використання назв «Русь – Росія»²⁶.

Плідно працював на ниві історичного картознавства Південної України, особливо в 20-х рр. XX ст., доцент, завідувач кафедри фізичної географії Одеського державного університету Ф.Є.Петрунь (1894–1963) – автор понад 150 наукових та науково-популярних праць, зокрема з картографії минулого, історичної та фізичної географії, з котрих опубліковано лише 45. Основним об'єктом досліджень ученого була історична географія Півдня України від так званої ранньої татарської доби XIII–XIV ст. до кінця XVIII ст. з широким використанням давніх карт як історичних джерел, хоча окремі праці присвячено відображенню цього регіону на мапах античних часів, аль-Ідрісі, XIX ст. Ф.Є.Петрунь опрацював картографічні фонди архівів Москви, Ленінграда, Харкова, Сімферополя й ін. міст²⁷. Кандидатську дисертацію на тему «Шляхи та підходи до Дністра. Нариси з історії російської географії другої половини XVIII ст.» він захистив у червні 1944 р. в місті Байрам-Алі, де перебував в евакуації Одеський університет.

У рукописному вигляді залишилася завершена докторська дисертація «Географія лісового покриву південного лісостепу Правобережної України в історичні часи». На жаль, під час війни було втрачено картографічне (близько 200 старих карт й їх копій) зібрання вченого.

Окремі праці присвятив розвитку геодезії та кадастру в Україні завідувач однойменної кафедри Української господарської академії у Подебрадах (Чехія), професор Л.О.Грабина (1885–1971). Він також є автором перших українських навчальних посібників із геодезії та кадастру для вищої школи²⁸.

Докладний огляд розвитку історичної картографії в Західній Україні з першої половини XIX ст. до 1939 р. здійснив історик, академік АН УРСР І.П.Крип'якевич (1886–1967)²⁹.

Картографічні матеріали минулого вивчають як картографи, так й історики. З позицій розвитку картографічних ідей та методів проводили та проводять дослідження вчені Б.П.Іванов (1898–1996), А.С.Харченко (1908–1985), А.П.Золотський (1915–2000), Е.С.Гаврилова (1917–1988), В.П.Павлова, Л.А.Пономаренко, Я.І.Жупанський, І.Ю.Левицький, Л.Г.Руденко, Р.І.Сосса, В.О.Шевченко, І.І.Ровенчак, А.Ю.Гордєєв, Л.О.Палієнко й ін. Старі мапи як джерела історичної інформації вивчають науковці Т.А.Балабушевич, А.В.Бойко, Г.В.Боряк, М.Г.Вавричин, Я.Р.Дашкевич, О.А.Купчинський, Т.Ю.Люта (Гирич), О.Є.Маркова, В.О.Пірко, О.О.Попельницька, С.Б.Хведченя та ін. Картографічні матеріали населених пунктів як важливе джерело для вивчення історії містобудування й архітектури досліджують В.В.Вечерський, М.Л.Долинська, В.О.Ленченко, Г.П.Петришин, М.Б.Петров, О.А.Пламеницька, О.Є.Пламеницька, П.А.Ричков, В.І.Тимофієнко та ін.

З 50-х рр. XX ст. спостерігається активізація досліджень з історії картографії у Київському і Харківському державних університетах.

Доцент Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка В.П.Павлова дослідила стан картографування території України з XVI до першої половини XX ст., при цьому найдетальніше – топографічну вивченість її від початку XIX ст. до 1917 р., а для західноукраїнських земель – до 1939 р. Після захисту в 1954 р. кандидатської дисертації на тему «Картографічне вивчення території Української РСР: (Історичний огляд)» вся наукова діяльність ученої присвячена дослідженню розвитку картографування українських земель. Вона ґрунтовно опрацювала картографічні фонди Центральної наукової бібліотеки АН УРСР (нині – Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського НАНУ), вивчила великий матеріал із картографування території держави, особливо топографічний³⁰. Дослідження В.П.Павлової, що проводились у радянські часи в 1950–1970 рр., позначені впливом ідеї винятковості російської картографії та її переваги перед західноєвропейською.

Доцент Харківського державного університету Б.П.Іванов у 60-х рр. XX ст. досліджував розвиток російської картографії від витоків до кінця XVII ст.³¹.

Професор Київського державного університету ім. Т. Г.Шевченка А.С.Харченко – у 1954–1981 рр. завідувач кафедри геодезії й картографії, – досліджуючи питання теорії та практики комплексного картографування, вивчав особливості розвитку його в Україні, а також займався організацією робіт зі створення історичного атласу УРСР³².

Розвиток картографування Львова до 1955 р., методику і способи створення планів міста, питання їх змісту й точності, геодезичної основи ґрунтовно дослідила доцент Львівського політехнічного інституту Е.С.Гаврилова, яка у 1945–1961 рр. працювала на кафедрі геодезії. Вона ж зробила загальний історичний огляд картографування західноукраїнських земель до 1939 р.³³.

Загальну історію розвитку географії в Україні, зокрема й картографії, опрацював професор, довголітній завідувач однойменної кафедри Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича Я.І.Жупанський. Він дослідив загальний розвиток топографічного і тематичного картографування України у XVII–XX ст., уклав покажчик «Географія України в датах» (зокрема включив до нього і картографічні видання), а також докладно вивчив історію відповідного картографування території Чернівецької області (до кінця 1940-х рр.)³⁴.

Широкий діапазон досліджень у професора, завідувача науково-дослідної лабораторії географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка В.О.Шевченка, котрий розпочав свої розвідки на ниві іс-

торії картографії України з вивчення розвитку медико-географічного картографування. Наступними об'єктами досліджень ученого стали найдавніша мапа України – «Межиріч-карта», доісторичні мапи (картоподібні зображення, створені ще до появи писемності), знайдені на її території, картографічна спадщина Н.Ф.Лисянського та В.Г.Григоровича-Барського, зібрання старовинних карт у фондах музеїв тощо³⁵.

Різнопланові дослідження з історії картографування території України з 90-х рр. ХХ ст. проводить економгеограф, картограф, доцент Львівського національного університету ім. Івана Франка І.І.Ровенчак. У його доробку дослідження перших українських тематичних мап (етнографічних, історичних, навчальних), середньовічних карт Причорномор'я й Товтр, мапи «Кресленник українських і черкаських міст від Москви до Криму» та ін.³⁶.

Історію картографування Чорного та Азовського морів досліджує А.Ю.Гордєєв, який віднайшов й описав майже 800 карт цієї акваторії від найдавніших часів до 1700 р.³⁷.

Питання історії розвитку різних напрямів картографування (топографічного, тематичного, спеціального) опрацьовували також такі сучасні дослідники: топографічного – працівники нинішнього Українського аерогеодезичного підприємства О.О.Донцов³⁸; І.В.Мороз, М.Ф.Якобчук³⁹; П.М.Шевчук⁴⁰ та ін.; геологічного – доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка В.Л.Присєдько⁴¹; еколого-природоохоронного – доцент Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна В.А.Пересадько⁴²; сільськогосподарського – професор А.П.Золовський (у 1970–1979 рр. керівник Відділення географії АН УРСР, у 1970–1986 рр. – завідувач відділу картографії останнього)⁴³ і професор, завідувач кафедри фізичної географії й картографії Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна І.Ю.Левицький⁴⁴; туристичного – доцент цього ж університету Ю.І.Прасул⁴⁵, співробітник науково-дослідної лабораторії географічного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка В.Ф.Северинов⁴⁶.

Загальну історію картографування території України від найдавніших часів до сьогодення, проблеми періодизації розвитку картографії, зародження та становлення вітчизняної державної картографо-геодезичної служби, бібліографію відповідної літератури досліджує Р.І.Сосса⁴⁷.

У 1959 р. було створено відділ допоміжних історичних дисциплін в Інституті історії АН УРСР, котрий розпочав опрацювання матеріалів до «Історичного атласу Української РСР». За ініціативою Київського університету ім. Т.Г.Шевченка у першій половині 60-х рр. ХХ ст. було розроблено проект створення Національного атласу Української РСР у трьох томах: перший том – природа, другий – економіка, третій – історія. І діяльність утвореного відділу, й організація робіт зі створення історичного атласу нерозривно пов'язані з видатним українським істориком, архівістом, історіографом, джерелознавцем, археографом, членом-кореспондентом АН УРСР Ф.П.Шевченком (1914–1996).

Роботи з розроблення та підготовки III тому Національного атласу УРСР «Історія українського народу і Української РСР», які проводились в Інституті історії АН УРСР із початку 70-х рр. ХХ ст., стали поштовхом для дослідження й практичного використання картографічних джерел з історії України. З метою інвентаризації відповідних фондів Центральної наукової бібліотеки (ЦНБ) АН УРСР для дальшого використання картографічних матеріалів як першоджерел при розробленні історичних мап у 1979 р. було створено рукописний каталог «Карті і атласи території Української РСР у фондах ЦНБ АН УРСР (загально-географічні та суспільних явищ)» (укладачі Чепіль Н.А., Павлова В.П., Василенко В.В.). Каталог включав карти як необхідний матеріал для укладання географічних основ історичних мап, так і карт суспільних явищ для розроблення

їх тематичного змісту. Карти подано в каталозі за розділами у хронологічному порядку відображуваних подій.

Для організаційного та методичного забезпечення виконання авторських картографічних розробок окремих мап атласу в Інституті історії АН УРСР було виділено у складі відділу джерелознавства й допоміжних історичних дисциплін групу з історичної географії та картографії (1978–1982 рр.), а в подальшому, з підготовкою атласу було створено відповідний сектор.

Початок робіт над атласом сприяв появі низки публікацій про використання картографічних джерел для вивчення історії України (Т.А.Балабушевич, М.Г.Вавричин, Я.Р.Дашкевич, О.Є.Маркова, Л.А.Пономаренко й ін.). В українських часописах із цієї проблематики опубліковано наукові статті також російських дослідників (Б.Г.Галкович, В.М.Кабузан, В.К.Яцунський)⁴⁸. Упорядкування та вивчення картографічних матеріалів із минулого України дало змогу ввести до наукового обігу значну їх кількість, котрі містять цінну інформацію для вивчення суспільних явищ і подій, а також для безпосереднього створення історичних карт.

Таким чином, завдяки дослідженням учених-картографів Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка та істориків і джерелознавців Інституту історії АН УРСР, до яких із часом долучилися науковці з інших установ, з 60–70-х рр. ХХ ст. формується київський осередок спеціалістів з історії картографії України. Представниками київської наукової школи цієї галузі є дослідники Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (В.П.Павлова, А.С.Харченко, В.О.Шевченко), Інституту історії НАНУ (Л.А.Пономаренко, О.Є.Маркова, Т.А.Балабушевич, Г.В.Боряк, С.Б.Хведченя, О.О.Попельницька), Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Т.Ю.Люта (Гирич)), Інституту географії НАН України (А.П.Золовський, Л.Г.Руденко), картографічного видавництва «Мапа» (Ю.І.Лоза), державного науково-виробничого підприємства «Картографія» (Р.І.Сосса) та ін.

Зауважимо, що доведений на початку 1990-х рр. Вінницькою картографічною фабрикою до стадії кольорової проби «Атлас історії українського народу і Української РСР» через низку причин (радянська ідеологічна концепція видання, підготовка його російською мовою, відсутність фінансування робіт тощо) так і не побачив світ. Поступово звузилася й діяльність сектора історичної географії та картографії Інституту історії НАНУ (припинив своє існування 1994 р.).

З 90-х рр. ХХ ст. спостерігається піднесення у вивченні історії картографування України, чому сприяли проголошення незалежності держави і нагальна потреба об'єктивного пізнання минулого. Ще з 80-х рр. ХХ ст. зростає зокрема кількість публікацій львівських учених, присвячених вивченню й збереженню національної картографічної спадщини. Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. Михайла Грушевського НАНУ ініціювало проведення наукових конференцій з історії картографії України, видання збірників наукових праць і відповідних визначних пам'яток. Таким чином, сформувався другий в Україні науковий центр з історії картографії – львівський.

Витоки львівської школи історії картографії України закорінені у наукових традиціях Львова, в багатих картографічних фондах місцевих бібліотек й архівів. Ця школа представлена дослідженнями Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. Михайла Грушевського НАНУ (Я.Р.Дашкевич, М.Г.Вавричин, О.Ф.Голько), Центрального державного історичного архіву України у Львові (О.А.Купчинський, У.Р.Кришталович), Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України (М.Г.Вавричин, А.Л.Симутіна, С.М.Височенко, Н.В.Падюка, Т.Б.Паславський), Львівського національного університету ім. Івана Франка (О.І.Шаблій, І.І.Ровенчак, П.І.Штой-

ко, Г.М.Демченко), Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (Я.І.Жупанський).

Особливо вагомий внесок у розвиток досліджень старовинних карт території України зробив Я.Р.Дашкевич – відомий історик, археограф, сходознавець, дослідник картографічних джерел й історії картознавства України. Він опрацював історіографію, стан і проблематику досліджень середньовічних карт території України, розвиток її відображення на мапах упродовж XIII–XVIII ст., а також матеріали з історії середньовічної картографії сусідніх держав. У регіональному розрізі особливо докладно вчений проаналізував відображення Східного Поділля в описах та на картах XVI ст. У коло його наукових інтересів входять також дослідження пам'яток іконографії, планів міст і соціотопографії. Багато уваги Я.Р.Дашкевич приділив дослідженням планів Кам'янця-Подільського. Грунтовне вивчення стародавніх мап XIV–XVI ст. дало змогу вченому стати найбільшим знавцем середньовічних карт території України.

Значним є внесок Я.Р.Дашкевича у систематизацію досліджень життя й діяльності Г.Боплана, його картографічних матеріалів території України, висвітленні місця цього дослідника в українській і російській історіографії, а також в опрацюванні бібліографії бопланіани, визначенні основних її напрямів⁴⁹. Учений всебічно окреслив завдання досліджень з історії картографії України, є ініціатором проведення наукових конференцій з історичного картознавства та регулярного видання відповідних збірників праць⁵⁰.

Карти українських земель Г.Боплана глибоко й ретельно опрацювала М.Г.Вавричин, котра вивчила стан збереження їх у бібліотеках Європи і колишнього Радянського Союзу⁵¹. Наприкінці 1980-х рр. вона запропонувала видання атласу «Україна на картах Г.Боплана» у рамках серії «Картографічні джерела до історії України».

Розвиток картознавства 1930–1940-х рр., картографічні матеріали території України, які зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у Львові та в колишній Державній публічній бібліотеці ім. М.Є.Салтикова-Щедрина у Санкт-Петербурзі, а також джерелознавчі аспекти пам'яток картографії досліджує ономаст, архівіст, джерелознавець, історіограф, бібліограф, голова Наукового товариства імені Шевченка в Україні (з 2005 р.) О.А.Купчинський⁵².

У 90-х рр. XX ст. було видано дві монографії професора О.І.Шаблія – завідувача кафедри економічної й соціальної географії Львівського національного університету ім. Івана Франка – про визначних українських географів і картографів С.Л.Рудницького та В.Кубійовича. Ці видання продовжують тему персоналій в українській картографії. Праці О.І.Шаблія про життєвий шлях, діяльність і творчий доробок цих учених, крім значного внеску у розвиток історії української картографії, зініціювали численні дослідження, особливо картографічних творів В.Кубійовича, а також проведення конференцій, присвячених життю й діяльності обох науковців⁵³.

Діяльність С.Рудницького та історію картографії України першої половини XX ст. досліджує доцент цього ж університету П.І.Штойко⁵⁴.

Дослідження перших українських тематичних карт із початку 90-х рр. XX ст. проводять львівські вчені С.М.Височенко, Н.В.Падюка, І.І.Ровенчак, А.Л.Симутіна⁵⁵.

З кінця XX ст. розпочинаються інтенсивні дослідження картографічної спадщини, яка міститься в найбільших бібліотеках, архівах, музеях України (М.Г.Вавричин, С.М.Височенко, Н.В.Падюка, А.Л.Симутіна – картографічні фонди Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАНУ⁵⁶; А.Л.Герус, Т.І.Шовкопляс – картографічні фонди Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського НАНУ⁵⁷; Г.М.Демченко – картографічні фонди Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка⁵⁸; У.Р.Криш-

талович, О.А.Купчинський – картографічні фонди Центрального державного історичного архіву України у Львові⁵⁹; І.В.Сапожников – картографічні зібрання в бібліотеках, архівах, музеях Одеси⁶⁰; В.О.Шевченко – картографічні зібрання окремих музеїв України⁶¹ й ін.).

Стародавні карти у джерелознавчому та археографічному аспектах досліджували і досліджують в Україні здебільшого історики. Плідно на цій ниві працює історик, картограф, краєзнавець, топоніміст Л.А.Пономаренко, тематика багаторічних досліджень котрої надзвичайно широка⁶². Картографічні матеріали минулого Південної України як важливі джерела для історичних досліджень ґрунтовно вивчають А.В.Бойко⁶³, В.О.Пірко⁶⁴; Північного Причорномор'я – І.В.Сапожников⁶⁵; середньовічні мапи України й плани Києва – Т.Ю.Люта (Гирич)⁶⁶; карти Лаврських печер – С.Б.Хведченя⁶⁷.

Старовинні мапи є також незамінними джерелами для вивчення історії містобудування та розвитку архітектури населених пунктів України. Плани міст Лівобережної України й Запорізької Січі досліджують В.В.Вечерський⁶⁸ і В.О.Ленченко⁶⁹, Південної України – В.І.Тимофієнко⁷⁰. Плани міст Правобережної України вивчав П.А.Ричков⁷¹. Питанням історичної топографії Києва присвячені праці Г.В.Алфьорової й В.О.Харламова⁷², М.В.Закревського⁷³, С.І.Климовського⁷⁴, І.С.Красовського⁷⁵, В.О.Ленченко⁷⁶, О.О.Попельницької⁷⁷ та інших дослідників. Історичну топографію Львова вивчають М.Л.Долинська⁷⁸, Т.О.Трегубова⁷⁹; плани Кам'янця-Подільського – Є.М.Пламеницька⁸⁰, О.А.Пламеницька⁸¹; міські поселення Галичини за картографічними матеріалами – Г.П.Петришин⁸², Х.С.Бойко⁸³.

З видань із репродукціями старовинних карт відомий каталог виставки мап українських земель XVII – першої половини XVIII ст. Б.С.Кордана «Земля козаків: старовинні карти України» (Вінніпег, 1987). Численні кольорові мапи повітів і плани міст кінця XVIII ст. відтворені в серії публікацій описово-статистичних джерел НАНУ, Археографічної комісії й ін.⁸⁴.

Співробітники Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. Михайла Грушевського НАНУ М.Г.Вавричин і О.Ф.Голько підготували до друку факсимільне видання спеціальної карти України Г.Боплана 1650 р. з науковим коментарем та покажчиком назв об'єктів, зазначених на мапі (2000 р.)⁸⁵. У 2004 р. вийшов у світ альбом «Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст.», котра містить репродукції мап із зібрань Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАНУ й Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка⁸⁶. Обидва видання (за загальною редакцією Я.Р.Дашкевича) продовжили серію «Пам'ятки картографії України».

Важливою складовою вивчення історії картографування території України є дослідження іноземних карт тих країн, до складу яких у відповідний період входили її землі.

Прогалини в дослідженнях з історії розвитку топографічного і тематичного картографування території України у XIX – на початку XX ст. заповнюють відповідні дослідження в Росії, оскільки більша частина території першої тривалий час входила до її складу. Це насамперед дослідження російських учених з історії світової картографії (Л.С.Багров⁸⁷, Г.М.Людт⁸⁸, К.О.Саліщев⁸⁹), із загальної історії географії Росії (В.Т.Богучарков⁹⁰, Д.М.Лебедев⁹¹), із загальної історії картографії цієї ж країни (О.М.Булатов⁹², Л.А.Гольденберг⁹³, В.С.Кусов⁹⁴, О.В.Постников⁹⁵, Б.О.Рибаков⁹⁶, С.Є.Фель⁹⁷, Ф.О.Шибанов⁹⁸), з історії топографічного картографування (М.В.Андреев⁹⁹, В.В.Глушков¹⁰⁰, З.К.Новокшанова-Соколовська¹⁰¹, П.П.Папковський¹⁰², О.В.Постников¹⁰³), з історії тематичного картографування території Росії (М.І.Нікішов¹⁰⁴, А.І.Преображенський¹⁰⁵, К.О.Саліщев), з історії морської картографії (К.А.Богданов¹⁰⁶, І.К.Фоменко¹⁰⁷), з картографічного джере-

лознавства (Л.А.Гольденберг¹⁰⁸, О.М.Медушевська¹⁰⁹, О.В.Постников¹¹⁰). Цінними є видання книг-альбомів з історії картографії В.С.Кусова, О.В.Постникова, І.К.Фоменка з численними високоякісними репродукціями старовинних мап.

До 1917 р. у Росії регулярно публікували каталоги картографічних матеріалів, виданих військово-топографічною та гідрографічною службами, а також різноманітні звіти про відповідні виконані роботи. Корисними для українських дослідників є покажчик Ф.О.Шибанова «Указатель картографической литературы, вышедшей в России с 1800 по 1917 год» (Ленінград, 1961) і численні бібліографічні покажчики картографічної й геодезичної літератури, виданої в СРСР упродовж 1917–1983 рр.¹¹¹

Історію картографії України збагатив доробок відомого російського історика Л.І.Багрова (1881–1957), котрий на початку ХХ ст. дослідив портолани Чорного моря та видав альбом їх репродукцій. Учений є дослідником Г.Боплана й численних російських карт території України, включно з виявленим ним у 1918 р. в Державному архіві Швеції (Стокгольм) «Креслеником українських і черкаських міст від Москви до Криму»⁸⁷. Л.С.Багров заснував у 1935 р. міжнародний журнал з історії картографії «Imago Mundi», який видається й досі.

Для вивчення історії картографування території України важливе значення мають численні дослідження історії картографії Польщі та Литви польськими вченими. Ще у 1846 р. Е.Раставецький опублікував у Варшаві «Mappografia dawnej Polski» («Картографія стародавньої Польщі»), котра містить у шостому розділі («Україна») описи 43 мап, на яких відображено українські землі (окремі оглядові й тематичні карти їх частин включено до розділів «Литва», «Релігійні карти», «Геологічні карти», «Водні карти»)¹¹². З пізніших видань з історії картографії можна відзначити ґрунтовні праці М.Дзіковського (1883–1957)¹¹³, Б.Ольшевича (1893–1972)¹¹⁴, К.Бучека (1902–1983)¹¹⁵, Б.Красовського (1934–1987)¹¹⁶, С.Александровича¹¹⁷, Я.Бзінковської¹¹⁸, Л.Шанявської¹¹⁹, В.Вернерової¹²⁰. Стан досліджень історії картографування території Польщі заслуговує високої оцінки: видано численні каталоги з докладними описами картографічних джерел, котрі містяться в місцевих бібліотеках, архівах, музеях, а також зібрань польських мап та атласів поза межами держави. З 80-х рр. ХХ ст. регулярно публікується серія наукових видань «Studia i Materiały z Historii Kartografii» («Дослідження й матеріали з історії картографії»). Внеском у розвиток досліджень з історії картографування західноукраїнських земель стали матеріали ХХІ Всепольської конференції істориків картографії. Вона була присвячена картографуванню Галичини в 1772–1918 рр. (Красічин – Перемишль – Львів, 2001 р.)¹²¹.

Важливими для вивчення історії картографування території України є також напрацювання австрійських дослідників: Ф. фон Візера (1848–1923)¹²², Й.Фішера (1858–1944)¹²³, В.Томашека (1841–1901), Е.Обергуммера (1859–1944)¹²⁴, Г.Гассінгера (1877–1952)¹²⁵, Е.Бернляйтнера (1903–1978), Г.Гаманна (1924–1994). Нині на ниві історії картографії активно працюють учені І.Кречмер¹²⁶, Й.Дьорфлінгер¹²⁷, Г.Шільдер, Ф.Ваврік¹²⁸. Значним внеском у розвиток світової історії картографії, у систематизацію знань із цієї галузі науки стало створення двотомної енциклопедії історії картографії «Lexikon zur Geschichte der Kartographie» (Відень, 1986) за загальною редакцією Е.Арнберге-ра (укладачі І.Кречмер, Й.Дьорфлінгер, Ф.Ваврік)¹²⁹. Високої оцінки заслуговує також фундаментальне двотомне видання у трьох книгах «Atlantes Austriaci. Österreichische Atlanten 1561–1994» («Австрійські атласи») (Відень, 1995) за редакцією І.Кречмер та Й.Дьорфлінгера, яке містить повні описи всіх опублікованих атласів Австрії (так званий коментований каталог) і є цінним джерелом для вивчення історії картографування Галичини й Буковини¹³⁰. Принагідно зазначимо, що після виходу книги К.Кумана «Atlantes Neerlandici» («Нідерландські атласи») (Амстердам, 1967–1971), котра містить інформацію про видані до 1880 р.

атласи у цій країні, – це друге видання такого типу у світі з повним описом атласів, виданих в одній державі.

Плідно досліджують карти Г.Боплана, його життєвий та творчий шлях сучасні канадські вчені – професор Брокського університету Д.Ф.Ессар і професор Брандонського університету А.Б.Перкаль¹³¹.

Відомий чеський і словацький вчений, один із розробників мовної концепції картографії Я. Правда помістив окремі дані про стародавні мапи українських земель та про картографів минулого, які мають, нехай і опосередковано, відношення до України, у картографічній енциклопедії «Strucny lexikon kartografie» (Братислава, 2003)¹³².

Доісторичні карти України й їх семіотичні особливості вивчає професор Інституту картографії Дрезденського технічного університету (Німеччина), голова комісії з теоретичної картографії Міжнародної картографічної асоціації А.О.Володченко – випускник Ленінградського державного університету, уродженець Донецької області¹³³.

Краще досліджено картографічні матеріали XIII–XVIII ст., що пояснюється їх джерелознавчим значенням для історичної науки. Ці карти та атласи, як правило, вивчалися істориками. Топографічні й тематичні мапи XIX – XX ст., котрі досліджують картографи і географи, вивчені недостатньо. Багато прогалин є зокрема в дослідженнях стану та особливостей картографування міст України у XIX – XX ст.

Традиційно краще вивчені російські картографічні матеріали, що в радянські часи іноді зумовлювало перебільшення їхнього значення для розвитку картографування України. Сьогодні потребують повнішого дослідження польські, австрійські, німецькі картографічні джерела, в яких відображені українські землі.

Стан вивчення історії картографування України поступається відповідним дослідженням у Росії, Польщі, Австрії. Потребує цілеспрямованої систематичної наукової роботи вивчення картографічних матеріалів як першоджерел для історичної науки, якості старих карт, особливо топографічних, з погляду їхньої математичної основи, точності, докладності, наочності тощо. Доцільним було б дослідження в історичному розрізі змін способів зображення й умовних позначень. Окремий напрям наукових пошуків становить вивчення за допомогою мап змін географічних елементів: гідрографії, берегової лінії, шляхів сполучень, населених пунктів, ландшафтів, рослинності тощо. Важливим є також дослідження досвіду організації державної картографо-геодезичної служби в історичному розрізі, розвитку військового і відомчого картографування.

Сьогодні ще не повністю досліджено картографічну спадщину, котра міститься у найбільших бібліотеках, архівах, музеях України. Ще менше досліджено українознавчу картографічну спадщину, яка зберігається за межами держави.

¹ *Potocki J.* Memoire sur un nouveau periple du Pont Euxen. – Viene, 1796.

² *Потоцкий И.* Записка о Новом Перипле Понта Евксинского, равно как и о древнейшей истории народов Тавриды, Кавказа и Скифии // Археолого-нумизматический сборник, содержащий в себе сочинения и переводы относительно Тавриды вообще и Боспора Киммерийского частно / Сост. Г.И. Спасский. – Москва, 1850. – С.31–91.

³ *Аделунг Ф.* О древних иностранных картах России до 1700 года // ЖМНП – Санкт-Петербург, 1840. – Ч. 26. – Отд. 2. – С. 1–26, 73–98; *Adelung F.* Ueber die älteren ausländischen Karten von Russland, bis 1700. Beiträge zur Kenntnis des Russischen Reiches und der angrenzenden Länder Asien – Herausgegeben von K.F. Baer und Fr. Helmersen. – Viertel Bandchen. – St. Petersb., 1841. – S. 1–49.

⁴ *Брун Ф.К.* Черноморье: Сб. исслед. по ист. геогр. Южной России, 1852–1877: В 2 ч. – Одесса, 1879–1880. – Ч. 1. – 1879. – Т. 6. – 277 с.; Ч. 2. – 1880. – 389 с., карт.; *Его же.* Черноморье: Сб. исслед. по ист. геогр. Южной России. – Одесса, 1879. – 408 с.

Н Зап. Императ. Новорос. ун-та. – Т. 30; *Его же*. Опыт соглашения противоположных мнений о Геродотовой Скифии и смежных с нею землях // Древности Геродотовой Скифии. – Санкт-Петербург, 1872. – Вып. 2. – С.17–36; *Его же*. Берег Черного моря между Днепром и Днестром по морским картам XIV и XV ст. // Записки Императорского Одесского Общества истории и древностей (ЗИООИД). – 1858. – Т. 4. – С. 244–264; *Его же*. Восточный берег Черного моря по древним периплам и по компасовым картам // Там же. – 1875. – Т. 9. – С. 410–424.

⁵ *Мурзакевич Н.Н.* Географическая карта древних эллинских поселений при берегах Черного и Азовского морей // Там же. – 1836; *Его же*. Замечание на статью об Арриановом Перипле, помещенную в № 1-м «Одесского вестника» // Одесский вестник. – 1837. – 9 янв.; *Его же*. Перевод Аррианова Перипла Понта Евксинского, с комментарием // ЗИООИД. – 1836; *Его же*. [Примечания (84)] к кн. Арриана «Перипл Понта Евксинского» в переводе А.Я. Фабра. – Одесса, 1836. – 49, [12] с.; *Его же*. Краткий указатель музея Одесского общества истории и древностей. – 6-е изд. – Одесса, 1878. – 57 с.

⁶ *Скальковский А.* Астроном Эйлер в Сечи Запорожской в 1770 г. // Киев. старина. – 1891. – Окт. – С.118–119; *Его же*. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. – 3-е изд. – Одесса, 1885. – Ч. 1–3. – Ч. 3. – С.239–255; *Его же*. Опыт статистического описания Новороссийского края. – Одесса, 1850. – Ч. 1; *Его же*. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края, 1730–1824. – Одесса, 1836. – Ч. 1.

⁷ *Бертье-Делагард А.Л.* Каталог картам, планам, чертежам, видам, хранящимся в Музее Императорского Одесского общества истории и древностей. – Одесса, 1888. – Т. 6. – 59 с.; Каталог картам, планам, чертежам и видам, хранящимся в Музее Одесского общества истории и древностей. – Одесса, 1881. – 56 с.; *Бертье-Делагард А.Л.* Сообщение о виденных в Петербурге нумизматических коллекциях и о картографических документах архива Главного штаба // ЗИООИД. – 1896. – Т. 19. – С.63–67.

⁸ *Шараневич И.* История галицко-володимирской Руси от найдавших времен до року 1453. – Л., 1863. – IV, 462 с.; *Его же*. Стародавний Львов (от року 1250–1350). – Л., 1861. – 118 с., 6 к.; *Его же*. Указатель до картины земель пред и за Карпатами, начертанный з взгляду на старовинную народную комуникацию. – Л., 1869. – 23 с.

⁹ *Ляскоронский В.Г.* Иностранные карты и атласы XVI и XVII вв., заключающие в себе данные для истории Южной Руси // Чтения в историческом обществе Нестора Летописца (ЧИОНЛ). – К., 1896. – Кн. 11. – С.30–33; *Его же*. Иностранные карты и атласы XVI и XVII вв., относящиеся к Южной России // Там же – 1898. – Кн. 12, отд. 2. – С.97–137; *Его же*. К вопросу о древнейшем плане города Киева, изданном в 1638 году Афанасием Кальнофойским. – Москва, 1916; *Его же*. Блавианов атлас второй половины XVII в. // ЧИОНЛ. – К., 1899. – Кн. 13. – С.116–121; *Его же*. Боплана карта Киевского воеводства // Там же. – Отд. 3. – С.144; *Его же*. Гильом Левассер-де-Боплан и его историко-географические труды относительно Южной России. I. Описание Украины; II. Карты Украины. – К., 1901. – IX, 44, 39 с.; *Его же*. Данные об атласе Боплана XVII в. // ЧИОНЛ. – К., 1896. – Кн. 10. – С.37–39; *Его же*. О гравере XVII в. Гильоме Гондиусе и его картографических трудах относительно Южной России, произведенных по чертежам и планам Левассера де Боплана // Там же. – К., 1896. – Кн. 11. – С.5–7.

¹⁰ *Ляскоронский В.Г.* Историческая география Украины. – Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського. – Відділ рукописів. – Ф. 90. – Спр. 465–466.

¹¹ *Кордт В.* Материалы по истории русской картографии. – К., 1899. – Вып. 1: Карты всей России и южных ее областей до половины XVII века. – 15 с., XXXII, 42 л. карт; *Его же*. Материалы по истории русской картографии. – К., 1906. – Сер. 2. – Вып. 1: Карты всей России, Северных ее областей и Сибири. – 28 с., XXXVI, 46 л. к.; *Его же*. Материалы по истории русской картографии. – К., 1910. – Вып. 2: Карты всей России и Западных ее областей до конца XVII в. – 31 с., XLV, 56 л. к.; *Кордт В.* Материалы до истории картографії України. – К., 1931. – Ч. 1. – 198 с.; *Его же*. Каталог Выставки XI-го Археологического Съезда в Киеве. – К., 1899. – 23 с.

¹² *Дашкевич Я.Р.* Середньовічні карти України в дослідженнях кінця XVIII – початку XX ст. // Историчні дослідження: Вітчизн. історія. – 1985. – Вып. 2. – С.86.

¹³ *Маркевич А.И.* TAURICA. Опыт указателя сочинений, касающихся Крыма и Таврической губернии вообще // Изв. Таврич. ученой арх. комиссии. – Симферополь, 1894. – Вып. 1; *Его же*. TAURICA. Опыт указателя книг и статей, касающихся Крыма и

Таврической губернии вообще // Там же. – 1898. – Вып. 2. – № 28. – С.92–185; *Его же*. TAURICA. Опыт указателя книг и статей, касающихся Крыма и Таврической губернии вообще // Там же. – Вып.3. – № 32/33. – С.47–128.

¹⁴ *Головацкий Я.Ф.* Несколько слов о старинной карте царств галицкого и володимирского // Памятники рус. старины в зап. губерниях. – Санкт-Петербург, 1885. – Вып. 7. – С.320–322; *Его же*. Несколько слов по поводу герба, помещенного на старинной карте Володимиро-Галицкого царства // Там же. – Вып. 8. – С.1–6; *Его же*. Об исследовании памятников русской старины, сохранившихся в Галиции и Буковине // Тр. I Археол. съезда в Москве 1869 г. – 1871. – Т. 1.

¹⁵ *Кулаковский Ю.А.* Европейская Сарматия по Птолемию // ЧИОНЛ. – 1899. – Кн. 13. – Отд. 1. – С.163–166; *Его же*. Карта Европейской Сарматии по Птолемию // Зап. НТШ. – Л., 1899. – Т. 37, 1 карта.

¹⁶ Атлас Харьковского наместничества 1787 г. с топографическим описанием / Под ред. В.В. Иванова. – Х., 1902. – 78 с.

¹⁷ *Тутковський П.А.* Матеріали для бібліографії мапознавства України: (Мапи, плани, атл., альб., мапозн. л-ра). – К., 1924. – 63 с. // Укр. Акад. Наук. – Зб. Іст.-філолог. від. – № 16).

¹⁸ *Дашкевич Я.Р.* Мирон Кордуба та його «Бібліографія історії України» // Укр. археогр. щорічн. – К., 2001. – Вип. 5/6. – С.22.

¹⁹ *Некрасов Н.Г.* Картография УССР // Тр. Науч.-исслед. ин-та географии КГУ. – 1946.

²⁰ *Падалка Л.В.* Карта козацких полков на Полтавской территории. – Полтава, 1914. – 3 с., 1 к.; *Его же*. К карте Боплана о заселении полтавской территории во второй четверти XVII в. – Полтава, 1914. – 3 с., 1 к.; *Его же*. Прошлое Полтавской территории и её заселение. Исследование и материалы с картами. – Полтава, 1914.

²¹ *Шелухин С.* Назва України у старих географів. – Відень, 1921; *Його ж.* Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. VII: «Україна» у давніх географів. – Прага, 1936. – С.162–202.

²² *Подольнин С.* Ucraina seu Terra Cosacorum // Рада. – 1912. – 26 верес. – С.2.

²³ *Сичинський В.* Чужинці про Україну. – Л., 1991. – 96 с.; *Sichynsky V.* Ukraine in foreign comments and descriptions from the VI to XX century. – New York City, 1953. – P. 67–88; *Сичинський В.* Архітектура Крехівського монастиря по деревориту 1699 року. – Л., 1937. – 24 с.; *Його ж.* Боплян (з нагоди 350 і 300-літ. ювілею). – Буенос-Айрес, 1949. – Ч. 5; *Його ж.* Нові знаходи старих мап України XVII–XVIII ст. // Пр. Геогр. коміс. НТШ. – Л., 1935. – Вип. 1. – С.119–128; *Його ж.* Україна на Європейських мапах // Українське краєзнавство. – С.7–18; *Sichynsky V.* A French Description of Ukraine 300 years ago // The Ukrainian Quarterly. – New York, 1950. – Vol. 6. – Part 1. – P. 57–64; *Idem.* Les Etrangers parlent de l'Ukraine: Les relations les plus importantes des voyages pour l'Ukraine et les autres écrits historiques: Traduction libre raccourcie est[!] prize de 5eme éd. ukr. – Peris; Bruxelles; Londres, 1949. – P. 1–27, 1 carte.

²⁴ *Борицак І.* Бопланіана // Літопис політики, письменства і мистецтва. – Берлін, 1924. – Кн. 2. – № 17. – С.258; *Його ж.* Гійом Левассер де Боплан, 1672 – 6.XII – 1923: (З нагоди 250 років його смерті) // Літопис політики, письменства і мистецтва. – Берлін, 1924. – Кн. 1. – № 1. – С.8–10; *Його ж.* Звідомлення з дослідів в архівах Західної Європи, прислане Українській Академії наук у Києві // ЗНТШ. – 1924. – Т. 134/135. – С.241–248.

²⁵ *Кравців Б.* Картографія. Карти України до пол. 18 в. // ЕУ: Словникова частина: У 11 т. – Мюнхен, 1959. – Т. 3. – С.977–980; *Його ж.* Боплян в українській і чужоземній історіографії // Українська вільна Академія наук у США: Наук. зб. – Нью-Йорк, 1977. – Т. 3: 36. на пошану О. Оглобина. – С.279–289.

²⁶ *Uhryn K.* La nation de «Rusie» dans la cartographie occidentale du début du XVI e siècle a la fin du XVIII e siècle. – Paris; Munich, 1975. – 144 p.

²⁷ *Петрунь Ф.Є.* Розшукування з поля мапографії по архівах і книгосховищах Москви, Ленінграду та Симферополя // Україна: Наук. трьохмісячник українознавства при ВУАН. – 1929. – Кн. 37. – С.163–166; *Его же*. Качибей на старинних картах // Зап. Одес. т-ва природознавців. – 1928. – Т. 44. – С.191–198; *Его же*. Северо-Западное Причерноморье в изображении ал-Идриси: Опыт геогр. comment. – Санкт-Петербург, філія Арх. Рос. АН. – Ф. 1026. – Оп. 5. – Д. 31. – 28 с.; *Його ж.* Московські переробки західноєвропейських карт: правобережжя у московській мапографії // Ювілейн. зб. на пошану акад. Д.І. Багалія з нагоди сімдесятої річниці життя та п'ятдесятих роковин наук. діяльності. – К., 1927. –

Ч. 1. – С.625–635; *Його ж.* Нове про татарську старовину Бузько-Дністрянського степу // Схід. світ. – 1928. – № 6. – С.155–171; *Його ж.* Східна межа Великого Князівства Литовського в 30-х роках XV сторіччя // Ювілейн. зб. на пошану акад. М.С. Грушевського з нагоди 60 річниці життя та 40 роковин наукової діяльності. – К., 1928. – С.165–168; *Его же.* Границы распространения лесной растительности на территории нынешней Одесской области по первым русским картам // Массивное лесоразведение и выращивание посадочного материала: Тр. респ. конф. по вопр. развития степного лесоразведения в Укр. ССР. – К., 1952. – С.39–45; *Его же.* Картографические фонды XVIII столетия по территории Украины // Сообщ. на засед. Ученого совета Ин-та географии АН СССР // Вестн. АН СССР. – 1948. – № 6. – С.107–108; *Его же.* Первые русские карты окрестностей нынешней Одессы и их физико-географическое содержание // Тр. Одес. гос. ун-та. – 1955. – Т. 145: Сер. геол. и геогр. наук. – Вып. 3. – С.141–149; *Його ж.* Мапа шляхів України першої половини XIX ст. // Зап. Одес. ін-ту нар. госп-ва. – 1928. – Т. 1. – С.91–94.

²⁸ *Грабина Л.О.* Короткий історичний нарис розвитку геодезичних вимірів. – Прага, 1928. – 75 с.; 1 к. – Окр. відб. з підруч.: Геодезія. – Ч. 1. – Вип. 1; *Його ж.* Техніка межування на Україні на початку XVI століття // Техн. вісті. – 1928. – № 3. – С.65–68; *Його ж.* Штучні межові знаки України в XVII столітті // Техн. вісті. – 1929. – № 1. – С.1–6; *Idem.* Starobylé geodetické práce na Ukrajině // Zemiměřický věstník. – 1927. – № 4. – S. 49–55; *Idem.* O vývoji starodávné techniky zemi měřictví na Ukrajině // Věstník VI. Sjezdu československých přírodovědců, lékařů a inženýrů v Praze. – Díl III. – Praha, 1928. – S. 13–14; *Його ж.* Межова справа на Україні за Козаччини (1648–1764). – Подєбради, 1931. – 16 с. (Окр. відб. з «Зап. Укр. Господар. Акад. у Подєбрадах». – Т. 3. – Вип. 2. – Подєбради, 1930. – С.1–16); *Idem.* Guillaume le Vasseur de Beauplan et son intervention dans l'histoire cartographique de l'Ukraine // Journal des geometres experts et topographes français. – 1935. – № 175. – P. 271–276.

²⁹ *Крип'якевич І.П.* Історична картографія у Західній Україні (до 1939 р.) // Історичні джерела та їх використання: Зб. ст. – К., 1964. – Вип. 1. – С.263–267.

³⁰ *Павлова В.П.* Картографическое изучение территории Украины: (Ист. обзор): Автореф. дис. ... канд. геогр. наук. – К., 1954. – 13 с.; *Її ж.* Картографічне вивчення території західних областей України в період до воз'єднання їх з Радянською Україною // Геогр. зб. – 1960. – Вип. 3. – С.179–189; *Її ж.* Географічні відомості про територію України по «Книге Большому Чертежу» // Наук. зап. Київ. держ. ун-ту: Зб. геогр. фак. – 1954. – Т. 13. – Вип. 3. – С.187–194; *Її ж.* Територія України на вітчизняних картах XVI–XVII ст. // Вісн. Київ. ун-ту: Сер.: геологія та географія. – 1961. – Вип. 1. – № 4. – С.86–91; *Її ж.* Територія України на іноземних картах XVI–XVII вв. // Там само. – 1963. – Вип. 2. – № 5. – С.95–98; *Ей же.* Картографирование территории Украины в период с конца XVIII в. до 1861 г. // Геодезия, картография и аэрофотосъемка: Межвед. респ. науч.-техн. сб. – 1966. – Вып. 4. – С.84–89; *Її ж.* Картографічне вивчення території України в другій половині XVIII ст. // Географічні дослідження на Україні. – К., 1971. – Вип. 3. – С.109–116; *Її ж.* Картографічне вивчення території України в кінці XVII і першій половині XVIII ст. // Вісн. Київ. ун-ту: Сер. геогр. – 1970. – № 11. – С.64–69; *Її ж.* Картографічне вивчення території України в період 1861–1917 рр. // Географічні дослідження на Україні. – К., 1970. – Вип. 2. – С.141–149; *Її ж.* Найбільш рання вітчизняна карта території України, що збереглася до наших днів // Вісн. Київ. ун-ту: Сер. геол. та геогр. – 1966. – № 7. – С.118–120; *Її ж.* Російська рукописна карта річки Дніпро першої половини 18 ст. // Наукові записки: Зб. геогр. ф-ту Київ. держ. ун-ту. – 1956. – Т. 15. – Вип. 10. – № 4. – С.125–129; репр. карти; *Павлова В.П., Вугерничек И.В.* Картографические источники для историко-географического картографирования Украины XVII в. // Задачи картографического обеспечения охраны природы и окружающей среды: Тез. докл. – Москва, 1975. – С.160–162.

³¹ *Иванов Б.П.* К истории русской картографии XVII века // Изв. Харьков. отд-ния Геогр. о-ва Союза ССР. – 1963. – С.133–134; *Его же.* Карта в обороне южной границы России: [О картах XVI, XVII вв., служивших Москов. государству пособием при решении задач оборон. характера] // Материалы Харьков. отд-ния Геогр. о-ва СССР. – Х., 1964. – Вып. 1. – С.180–182; *Его же.* Русская картография до XVII века // Там же. – С.175–180; *Его же.* Картография в Харьковском университете // Тр. геогр. фак. – 1955. – Т. 2. – С.77–82. – (Учен. зап. Харьк. ун-та. – Т. 56); *Его же.* Петр I и русская картография // Материалы Харьков. отд-ния Геогр. о-ва Украины. – 1968. – Вып. 5. – С.20–24.

³² Харченко А.С. Про створення Національного атласу Української РСР та його складової частини – історичного атласу // УІЖ. – 1966. – № 4. – С.83–85; Харченко А.С., Павлова В.П., Вугерничек І.В. До методики картографічної розробки історичного атласу Української РСР // Вісн. Київ. ун-ту: Сер.: географія. – 1975. – № 17. – С.50–53; Харченко А.С. Розвиток атласного комплексного географічного картографування Української РСР // Укр. історико-географічн. зб. – 1971. – Вип. 1. – С.49–59; Його ж. Розвиток в УРСР атласного картографування природних умов та природних ресурсів за 50 років Радянської влади // Географічні дослідження на Україні: Доп. і повідомл. – К., 1969. – Вип. 1. – С.173–180.

³³ Гаврилова Э.С. Карта города Львова и ее развитие. – [Л.], 1956. – 80 с.; Её же. Краткий исторический обзор картографирования западных областей Украины (XIV в. – начало XX в.) // Науч. зап. / Львов. политехн. ин-т. Сер. геодез. – 1961. – № 6. – С.229–242.

³⁴ Жупанський Я.І. Дещо з історії економічного картографування України // Наук. вісник Вінницького державного університету. – 1999. – № 9. – С.68–70; Його ж. Дещо з історії топографо-картографічних робіт на території Чернівецької області з найдавніших часів до кінця 40-х років ХХ ст. // Вісник геодезії та картографії (ВГК). – 1998. – № 3. – С.54–60; Його ж. Історія географії в Україні. – Л., 1997. – 262 с.; Його ж. Картографо-геодезичні дослідження території Чернівецької області // Наук. вісн. Чернів. ун-ту. – 1996. – Вип. 3. – Географія. – С.24–41; Його ж. Стародавня картографічна інформація про Україну // Укр. геогр. журнал (УГЖ). – 1993. – № 1. – С.46–50; Жупанський Я.І., Джаман В. Головні етапи картографування західноукраїнських земель (до початку ХХ ст.) // Історія української географії (ІУГ). – 2000. – Вип. 2. – С.88–93; Жупанський Я.І., Сидор Б.І. О картографической изученности Северной Буковины в досоветский период // Тез. докл. XXI науч. сес. Черновиц. гос. ун-та: Секция геогр. наук. – 1965. – С.47–49; Жупанський Я.І. Дещо з історії соціально-економічної картографії в Україні // Картографія та вища шк.: Зб. наук. пр. – К., 1999. – Вип. 3. – С.73–75; Його ж. Картографічна творчість В. Кубійовича і розвиток соціально-економічної картографії // Історія української географії і картографії: Матеріали наук. конф., присвяч. 95-річчю від дня народж. проф. В. Кубійовича, Тернопіль, 25–26 груд. 1995 р. – Тернопіль, 1995. – С.17–19; Його ж. Розвиток української картографії в 20–30-ті роки // ВГК. – 1994. – № 2. – С.101–104.

³⁵ Володченко А., Шевченко В.О. Доісторичні карти України. – Дрезден, 2004. – 61 с., 24 рис.; Шевченко В.О. Карта з палеоліту // Історія української географії і картографії. – С.263–267; Його ж. Національна реліквія // УГЖ. – 1994. – № 1. – С.57–59; Його ж. Просторові картографічні уявлення трипільців // ВГК. – 2004. – № 4. – С.45–47; Wolodtschenko A., Scheutschenko W.O. Prahistorische Kartenzeichen und ihre verfahrenstechnische Aspekte (am Beispiel der Ukraine) // 9 International Kongress der DGS. TU Dresden, 3–6.10.1999. – Dresden, 2002. – S. 101–114; Шевченко В.А. Медико-географическое картографирование территории Украины. Гл. I. Медико-географическое картографирование в Украине. – К., 1994. – С.4–24; Його ж. Картографічна діяльність Н.Ф. Лисянського // ВГК. – 2003. – № 3. – С.57–60; Його ж. Картографічна спадщина В.Г.Григоровича-Барського (До 300-річчя від дня народження) // Картографія та вища школа. – 2001. – Вип. 5. – С.111–115; Його ж. Тричі Перший (видатний мореплавець та географ Юрій Лисянський). – К., 2003. – 128 с.

³⁶ Височенко С.М., Ровенчак І.І. Товтри на найдавніших географічних картах // Подільський національний парк: доцільність і проблеми створення: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Кам'янець-Подільський, 23–24 верес. 1993 р. – Кам'янець-Подільський, 1993. – С.151–153; Їх же. Карта «Чертеж украинским и черкасским городам от Москвы до Крыма» XVII ст. – одна з найстаріших карт України // ВГК. – 2000. – № 1. – С.51–54; Ровенчак І.І. Григорій Величко – український географ і картограф французької школи // Історичне картознавство України: Зб. наук. пр. – Л.; К.; Нью-Йорк, 2003. – С.281–286; Його ж. Фактори та джерела видання Г. Величком «Народописної карти українсько-руського народу» в 1896 р. // Картографія та історія України: Зб. наук. пр. – Л.; К.; Нью-Йорк, 2000. – С.109–118; Ровенчак І.І., Симутіна А.Л. Перші етнографічні карти // Пам'ятки України. Історія та культура. – 1992. – № 1. – С.22–26; Ровенчак І.І., Цюцюра Л.Ю. Початки української історичної картографії у творах Ісидора Шпараневича 1860-х років // ВГК. – 2006. – № 3. – С.45–48; Ровенчак І.І., Шубер П. Професор Еуге-

ніуш Ромер: здобутки і втрати на ниві географії та картографії // ІУГ. – 2003. – Вип. 8. – С.17–22; *Ровенчак І.І.* Карта України 1918 р. Павла Тутковського в контексті тогочасного розвитку української національної картографії // *Історичне картознавство України.* – С.201–206.

³⁷ *Гордєєв А.Ю.* Картографування Чорного та Азовського морів з найдавніших часів до кінця XVII століття // *Геоморфологія в Україні: Новітні напрямки і завдання* – К., 1999. – С.155–159; *Его же.* Картографія Чорного и Азовского морей: Ретроспектива. До 1500 г.; період 1500–1600 гг.; період 1600–1700 гг. [Електронний ресурс]. – К., 2006. – 1 електрон. опт. диск: цв.; 12 см.

³⁸ *Гулкєвич В.Г., Донцов О.О.* Топографічна вивченість території України: (Історія, сучас. стан, перспективи, пробл.) // ВГК. – 1995. – № 2. – С.25–31; *Донцов О.О.* Науково-прикладні аспекти удосконалення змісту та використання топографічних карт і планів у народному господарстві України: Автореф. дис. ... канд. геогр. наук. – К., 1997. – С.7–10.

³⁹ *Мороз І.В., Якобчук М.Ф.* Государственное картографирование территории СССР в масштабе 1:25 000. Зона обслуговування підприємства №13. – К., 1984. – 342 с.

⁴⁰ *Бондар А.Л., Лепетюк Б.Д., Шевчук П.М.* Геодезична служба колись і тепер // ВГК. – 2001. – № 3. – С.9–17; *Сосса Р.І., Лепетюк Б.Д., Шевчук П.М.* Державна картографо-геодезична служба України на переломі тисячоліть // *Державна картографо-геодезична служба України (1991–2006).* – К., 2006. – С.5–30; *Шевчук П.М., Савуцик М.В., Заєць І.М.* Історичний огляд становлення і розвитку Українського аерогеодезичного підприємства // ВГК. – 1999. – № 2. – С.20–28.

⁴¹ *Мороз С.А., Оноприєнко В.І., Присєдько В.Л.* Геологическая картография: исторические и методологические аспекты. – К., 1991. – 50 с. – (Препр.); *Присєдько В.Л.* Геолого-економічне картографування: погляд у минуле і сучасність // ВГК. – 1999. – № 1. – С.30–33.

⁴² *Пересадько В.А.* Історія розвитку еколого-природоохоронного картографування в країнах близького і далекого зарубіжжя // ВГК. – 2001. – № 2. – С.25–31.

⁴³ *Золовський А.П.* Комплексне картографування економіки сільського господарства Української РСР за роки радянської влади // *Історичні дослідження: Вітчизн. історія: Республ. міжвід. зб.* – 1981. – Вип. 7. – К. – С.25–30.

⁴⁴ *Лєвицький І.Ю.* Научные основы комплексного сельскохозяйственного картографирования. – Москва, 1975. – С.10–22.

⁴⁵ *Прасул Ю.І.* З історії регіонального туристичного картографування // *Картографія та вища школа.* – С.104–110.

⁴⁶ *Северинов В.Ф.* Етапи історії туристського картографування території України // *Історія української географії і картографії.* – С.237–241.

⁴⁷ *Сосса Р.І.* Історія картографування території України. Від найдавніших часів до 1920 р. Короткий нарис.– К., 2000. – 248 с., 36 іл.; *Його ж.* Картографування території України: Історія, перспективи, наукові основи. – К., 2005. – 292 с., 56 іл.; *Сосса Р.І., Падюка Н.В.* «Нова спеціальна карта Австро-Угорщини...» масштабу 1:75 000 на територію України: Із зібрань Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України // ВГК. – 2003. – № 3. – С.48–50; *Сосса Р.І.* Зародження й початки становлення державної картографо-геодезичної служби в Україні // *Військ.-іст. альм.* – 2005. – № 1. – С.13–26; *Його ж.* Топографічне картографування західноукраїнських земель у складі Польщі в 1918–1939 рр. // ІУГ. – 2003. – Вип. 7. – С.72–75; *Його ж.* Топографічне картографування території України (1920–2002 рр.): Бібліогр. покажч. – К., 2003. – 128 с.; *Його ж.* Історія картографування території України: Підруч. для студ. вищих навч. закл. – К., 2007. – 336 с.; *Його ж.* Євгеніуш Ромер і «Ksiaznica-Atlas» у Львові // *Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва: Зб. наук. пр. Захід. геодез. т-ва.* – Л., 2005. – С.331–335.

⁴⁸ *Галкович Б.Г.* Картографічні джерела та їх застосування для вивчення історії України XVII ст. // *УІЖ.* – 1971. – № 9. – С.138–145; *Кабузан В.М., Махнова Г.П.* Матеріали «Для історичного атласа України» XVIII ст., що зберігаються в центральних державних архівах Москви та Ленінграда // Там само. – 1967. – № 3. – С.132–142; *Яцунський В.К.* Про створення історичного атласу України // Там само. – 1965. – № 7. – С.30–34; *Його ж.* З приводу відгуків на статтю «Про створення історичного атласу України» // Там само. – 1966. – № 4. – С.82–83.

⁴⁹ Дашкевич Я.Р. Завдання історичного картознавства в Україні // Картографія та історія України. – С.13–17; Його ж. Корпус зображень міст України XVI–XVIII ст. // Українська археографія: Сучасний стан та перспективи розвитку: Тези доп. республ. наради, груд. 1988 р. – К., 1988. – С.228–230; Його ж. Покрайні нотатки про українські степи у «Географії» Птолемея 1562 р. // Боплан і Україна: Зб. наук. пр. – Л., 1998. – С.82–87; Його ж. Середньовічні карти України в дослідженнях кінця XVIII – початку XIX ст. // Історичні дослідження: Вітчизн. історія: Респ. міжвід. зб. наук. пр. – К., 1985. – Вип. 2. – С.85–90; Його ж. Східне Поділля на картах XVI ст. // Географічний фактор в історичному процесі: Зб. наук. пр. – К., 1990. – С.155–169; Його ж. Східне Поділля на картах XVI ст. Флора, анотації та іконографія (джерелознавче значення) // Історико-географічні дослідження на Україні: Зб. наук. пр. – К., 1992. – С.13–21; Його ж. Територія України на картах XIII–XVIII ст. // Історичні дослідження: 1981. – Вип. 7. – С.88–93; Його ж. Україна на картах XIV–XVI ст. Стан і проблематика досліджень // Історико-географічні вивчення природних та соціально-економічних процесів на Україні: Зб. наук. пр. – К., 1988. – С.94–100; Його ж. Бібліографічна Бопланіана // Боплан і Україна. – С.294–318; Його ж. Боплан в українській та російській історіографії (до 1990 р.) // Там само. – С.46–77; Його ж. Боплан у дослідженнях 1991–2000 рр.: Підсумки і завдання // Історичне картознавство України. – С.95–102; Його ж. Великий кордон України за картами Боплана: (Політ. та конфес. відносини) // Там само. – С.103–117; Його ж. Великомасштабна картографія України XVIII ст.: Міські та військ. плани // Картографія та історія України. – С.45–47; Його ж. Гійом Ле Вассер де Боплан. Перспективи досліджень // Боплан і Україна. – С.7–14; Його ж. Зображення Кам'янця-Подільського 70-х років XVII–XVIII ст. як історико-топографічне джерело // Проблеми історичної географії України: Зб. наук. пр. – К., 1991. – С.43–54.

⁵⁰ Боплан і Україна. – 318 с.; Картографія та історія України. – 348 с.; Історичне картознавство України: Зб. наук. пр. – Л., 2004. – 516 с., репрод. карт; Історична топографія і соціотопографія України: Зб. наук. пр. – Л., 2006. – 512 с.

⁵¹ Вавричин М.Г. Нижнє Подніпров'я в європейській картографії першої половини XVII ст. // Запорозьке козацтво в пам'ятках історії та культури: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Запоріжжя, 2–4 жовт. 1997. – Запоріжжя, 1997. – Секц. 1, 2. – С.110–114; Її ж. Карта залізних гут Бойківщини у праці Б. Гакета про північні Карпати // Б. Гакет – дослідник Південно-Східної і Центральної Європи: Дослідж. і матеріали. – Л., 2000. – С.139–143; Її ж. Гійом Левассер де Боплан – картограф України // Історичне картознавство України. – С.118–133; Її ж. До історії створення Г. Бопланом карт України // Боплан і Україна. – С.88–113; Її ж. Карта Полісся Даниеля Цвіккера // До джерел: Зб. наук. пр. на пошану О. Купчинського з нагоди його 70-річчя. – К.; Л., 2004. – Т. 1. – С.781–790; Її ж. Картографічні видання Київської археографічної комісії // Матеріали ювіл. конф., присвяч. 150-річчю Київ. археогр. коміс., Київ; Седнів, 18–21 жовт. 1993 р. – К., 1997. – С.336–368; Її ж. Комплекс карт України Г. Боплана та їх збереження в бібліотеках Європи // Картографія та історія України. – С.18–22; Її ж. Маловідомі карти України Г.Боплана // Боплан і Україна. – С.114–122.

⁵² Купчинський О.А. Про описання і каталогізацію картографічних творів // Арх. України. – 1971. – № 3. – С.51–62; Його ж. Ермітажна збірка рукописних карт українських територій XVIII ст. // Картографія та історія України. – С.236–241; Його ж. Микола Кулицький — визначний український картограф 30-х – 40-х років XX століття // Історичне картознавство України. – С.297–317; Його ж. Причинки до історії української картографії 30–40 років XX ст.; Микола Кулицький // Марра Mundi: Зб. на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його семидесятиліття. – Л.; К.; Нью-Йорк, 1997. – С.790–808.

⁵³ Шаблій О.І. Академік Степан Рудницький – фундатор української географії. – Л.; Мюнхен, 1993. – 223 с.; Його ж. Володимир Кубійович: Енциклопедія життя і творення / Наук. т-во ім. Шевченка в Європі. – Париж, Б. в.; Л., 1996. – 703, XVI [1] с.: іл.; Його ж. Володимир Кубійович і українська географія та картографія // Історія української географії і картографії. – С.5–17.

⁵⁴ Штойко П.І. Степан Рудницький (1877–1937): Життєписнобібліогр. нарис. – Л., 1997. – 182 с.; Його ж. Українсько-австрійські картографічні зв'язки (за матеріалами віденського видавництва «Freytag und Berndt») // Наук. вісн. Чернівець. ун-ту. – 2002. – Вип. 138. – С.206–210; Його ж. Видавнича діяльність Українського науково-дослідного

інституту географії та картографії // ІУГ. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. – Вип. 2. – С.27–33; *Його ж.* Проблеми картографії доби Української Народної Республіки // Картографія та історія України. – С.123–132.

⁵⁵ *Высоченко С.М.* Украинские карты, изданные во Львове во второй половине XIX – 30-х годах XX в. в фондах ЛНБ им. В. Стефаника АН УССР // Бібліотека – скарбниця духовності: Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаника АН України, Львів, 5–8 верес. 1990 р. – К., 1993. – С.160–167; *Падюка Н.В.* Етнокартографічні праці С. Рудницького // Національне картографування: стан, проблеми та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. – 2005. – Вип. 2. – С.222–227; *Її ж.* Українці на «Етнографічній карті Австрійської монархії» К. Черніга // Історична топографія і соціотопографія України. – С.299–315; *Ровенчак І.І.* Фактори та джерела видання Г. Величком «Народописної карти українсько-руського народу» в 1896 р. // Картографія та історія України. – С.109–118; *Ровенчак І.І., Симутіна А.Л.* Перші етнічні карти українських земель XIX століття: (За матеріалами картогр. фонду ЛНБ ім. В. Стефаника АН УРСР) // Бібліотека – науці: Зб. наук. ст. / АН УРСР. Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – К., 1990. – С.69–77; *їх же.* Перші етнографічні карти // Пам'ятки України. Історія та культура. – 1992. – № 1. – С.22–26; *Ровенчак І.І., Цюцюра Л.Ю.* Початки української історичної картографії у творах Ісидора Шараневича 1860-х років // ВГК. – 2006. – № 3. – С.45–48.

⁵⁶ *Вавричин М.Г.* Матеріали до історії картографії України XVI ст. у фондах ЛНБ АН УРСР // Бібліотека і науково-технічний прогрес: Темат. зб. наук. пр. / Львів. нац. б-ка. – Л., 1975. – С.101–109.; *Падюка Н.В.* Бопланіана у фонді кабінету картографії ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України // Історичне картознавство України. – С.164–184; *Высоченко С.М., Симутіна А.Л.* Картографічна колекція Наукового товариства ім. Т. Шевченка: (Короткий огляд історії та змісту) // ВГК. – 1994. – № 2. – С.136–144; *Паславський Т.Б., Падюка Н.В.* Картографічні видання у фондах ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України // Картографія та історія України. – С.228–233.

⁵⁷ *Герус А., Шовкопляс Т.* Картографічні фонди Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського та історія їхнього формування // Історична топографія та соціотопографія України. – С.461–467; *Осталецька О.І., Шовкопляс Т.І., Герус А.Л.* Рукописні картографічні документи в фондах Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського і особливості роботи з ними // Картографія та вища школа: Зб. наук. пр. – К., 2001. – Вип. 6. – С.65–68; *Шовкопляс Т.І., Герус А.Л.* Плани Києва у фондах сектору картографічних видань Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського // Там само. – 2006. – Вип. 11. – С.273–276.

⁵⁸ *Демченко А.* Картографічні видання XVI – першої половини XVII ст. як взірць друкарського мистецтва: (На матеріалах від. рукописів та рідкіс. кн. Наук. б-ки Львів. ун-ту) // Зб. наук. пр. відділу рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф.П. Максименка. – Л., 1997. – С.107–127; *Її ж.* Атласи картографічної фірми Блау – найвище досягнення голландського атласного картографування XVII ст. // Картографія та історія України. – С.40–44.

⁵⁹ *Кришталович У.Р.* Найдавніші рукописні карти Галичини: (сс. Підтемне, Кугаїв, м-ко Раковець) // Історичне картознавство України. – С.187–194; *Її ж.* Рукописні карти Галичини XVII–XVIII ст. у фондах ЦДІАЛ // Картографія та історія України. – С.218–227; *Її ж.* Рукописні карти Галичини XVIII століття [у фондах ЦДІАЛ України] // Зап. НТШ. – Л., 2000. – Т. 240: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – С.416–437; *Купчинський О.А.* Україна в картографічних працях колекції Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові // Укр. іст.-геогр. зб. – К., 1971. – Вип. 1. – С.226–237.

⁶⁰ *Сапожников І.В., Солодова В.* Перелік карт та планів, які стосуються Хаджибея (Одеси) та Буго-Дністровського межиріччя, другої половини XVIII ст. // Хаджибей-Одеса та українське козацтво (1415–1797 рр.): До 210-ї річниці штурму Хаджибейс. замку: Невичерпні джерела пам'яті. – Одеса, 1999. – С. 310–325.

⁶¹ *Шевченко В.О.* Унікальна колекція старовинних карт // Картографія та вища школа. – К., 1999. – Вип. 3. – С.75–77; *Шевченко В.О., Палієнко Л.О., Гордєєв А.Ю.* Картографічні раритети з колекції графа М.С. Воронцова // ВГК. – 2003. – № 2. – С.51–53; *Шевченко В.О., Провізіл П.В.* Карты в экспозиції Новгород-Сіверського краєзнавчого музею-заповідника «Слово о полку Ігоревім» // Картографія та вища школа. – 2004. – Вип. 9. – С.148–151.

⁶² Пономаренко Л.А. Історична топонімія Києва // Питання історичної ономастики України: Зб. наук. ст. – К., 1994. – С.157–165; *Її ж.* Картографо-геодезичні матеріали архівів міста Києва XVI–XIX ст. // Арх. України. – 1972. – № 4. – С.63–67; *Її ж.* Картографо-геодезичні пам'ятки Одещини (XVIII – початок XIX ст.) // Одесі – 200: Тези доп. міжнар. наук.-теорет. конф., присвяч. 200-річчю міста. – Одеса, 1994. – Ч. 2. – С.139–140; *Її ж.* Картографо-геодезичні пам'ятки території Запорізької Січі // Історія науки і техніки: проблеми дослідження, викладання науки: Тези доп. Всеукр. наук.-техн. конф. – Дніпропетровськ, 1994. – С.119–120; *Її ж.* Київ в картографічних джерелах XVII–XVIII ст. // Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства: Тези доп. / Ін-т історії АН УРСР, Полтав. пед. ін-т ім. В.Г.Короленка. – К., 1980. – С.144–146; *Її ж.* Плани й економічний опис Корсуня та його округи // Пр. центру пам'ятокзнавства. – 2001. – Вип. 3. – С.226–235; *Її ж.* Плани м. Києва кінця XVII – початку XIX ст. // Український історико-географічний збірник. – К., 1971. – Вип. 1. – С.237–241; *Її ж.* Плани м. Києва XVII–XIX ст. як історичне джерело // Київська старовина. – 1972. – С.62–69; *Її ж.* Українські землі на карті Річчі Заноні // Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність: Матеріали VII Всеукр. конф. – К., 1995. – Ч. 1. – С.173–174.

⁶³ Бойко А.В. Атласи Катеринославського намісництва останньої чверті XVIII ст. // Південна Україна XVIII–XIX ст.: Зап. наук.-дослід. лаб. історії Півд. України ЗДУ. – Запоріжжя, 1998. – Вип. 3. – С.122–135; *Його ж.* Джерела з історії Південної України останньої чверті XVIII ст. в архівосховищах Москви та Петербурга: Показч. справ. – Запоріжжя, 1996. – 61 с. – (Запорозька спадщина; Вип. 1); *Його ж.* Південна Україна останньої чверті XVIII століття: Аналіз джерел. – К., 2000. – 307 с.; *Його ж.* Топографічні описи Південної України початку XIX століття // Південна Україна XVIII–XIX століття. – Запоріжжя, 1996. – Вип. 2. – С.28–51.

⁶⁴ Пирко В.А. Топографическое описание Харьковского наместничества 1785 г. // Проблемы истории географии России: Сб. ст. – Москва, 1983. – Вып. 4. – С.157–167; *Його ж.* Матеріали картографії як джерело до історії Півдня України XVIII ст. // Український археографічний щорічник. – К., 2001. – Вип. 5/6, Т. 8/9. – С.25–39; *Його ж.* Картографічні матеріали півдня України XVII [XVIII] століття // Зап. НТШ. – Л., 1996. – Т. 231. – Праці комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – С.400–414.

⁶⁵ Сапожников И.В. Картографические материалы по археологии, истории и географии низовий Буга и Днепра: Работы А.П. Чиркова 1863–1866 гг. // Історія. Етнографія. Культура: Матеріали 3-ї Миколаїв. обл. краєзн. конф. – Миколаїв, 2000. – С.259–265; *Его же.* Матеріали по исторической географии дельты Дуная: (К 170-летию ликвидации Задунайск. Сечи). – Одесса, 1998. – 44 с.; *Его же.* Описание Одессы и Северного Причерноморья 1780-х годов: (К 210 годовщине штурма Хаджибейск. замка). – Ильичевск, 1999. – 80 с.; Сапожников И.В., Кожокару В.М. Российские карты земель Юго-Западной Украины и Молдовы времен войны 1768–1774 гг. // Історико-культурна спадщина Нікопольського району та проблеми історії запорозького козацтва: Матеріали наук.-практ. конф. – Нікополь, 2001. – С.189–194; Сапожников И.В., Сапожникова Г.В. Запорожские и черноморские казаки в Хаджибее и Одессе. – Одесса, 1998. – 272 с.; к.; Сапожников И.В. Лівобережне Подністров'я в середині XVIII століття: за даними картографії // Київ. старовина. ... – 2000. – № 5. – С.39–49; *Його ж.* Хаджибей та Північне Причорномор'я 1780-х років. – Іллічівськ, 1999. – 84 с.

⁶⁶ Люта Т.Ю. Джерела до історії київського землеволодіння та рукописна карта Київщини 40-х років XVII ст. // Наук. зап. Нац.укр. Києво-Могилян. акад. (НаУКМА): Історія. – К., 1998. – Т. 3. – С.87–93; *Її ж.* Мапа Великого князівства Литовського 1613 р. Миколая – Христофора Радивіла // Пам'ятки України: Історія та культура. – 1996. – № 2. – С.81–88; *Її ж.* Огляд історіографії публікації джерел з історії землеволодіння у Києві XV–XVI ст. // Наук. зап. НаУКМА: Іст. науки. – К., 2002. – Т. 20, ч. 1. – С.55–61; *Її ж.* Україна на старожитніх мапах // Пам'ятки України. – С.51–65; Гирич І.Б., Гирич Т.Ю. План Києва 1786 р. як історико-топографічне джерело // Географічний фактор в історичному процесі: Зб. наук. пр. – К., 1990. – С.77–85; Люта Т.Ю. Картографування території Києва та інформаційні можливості карт і планів міста XVII–XIX ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2003. – 16 с.; *Її ж.* Пам'ятки архітектури Києва в джерелах картографії XVII – початку XX ст. // Археометрія та охорона історико-культурної спадщини. – 1998. – Вип. 2. – С.63–71.

⁶⁷ *Хведченя С.В.* Картографическое изучение Ближних и Дальних пещер // Проблемы охраны памятников архитектуры Киево-Печерской лавры. – К., 1991. – С.45–48; *Його ж.* Картографічний літопис лаврських пещер // Історично-географічні дослідження на Україні: Зб. наук. пр. – К., 1992. – С.21–26; *Его же.* Киево-Печерская лавра: пещеры, легенды, клады. – К., 1999. – 213 с.: ил.; *Його ж.* Найдавніші плани українських монастирів // Пам'ятки України: Історія та культура. – С.78–80; *Його ж.* Перші українські монастирські карти // Історико-географічні дослідження в Україні. – К., 1998. – С.70–79; *Його ж.* Рукотворні підземелля України як пам'ятки історії та культури: (Кразнав. і картогр. аспекти) // Укр. іст. журн. – 2005. – № 5. – С.174 – 190; *Його ж.* Тамниці лаврських святинь. – К., 2004. – 284 с.

⁶⁸ *Вечерский В.В.* Градостроительное развитие Полтавы в XVII–XVIII вв. // Архитектурное наследство. – Москва, 1992. – № 39. – С.139–147; *Його ж.* Архитектура й містобудівна спадщина доби Гетьманщини: Формування, дослідження, охорона. — К. 2001. – 350 с.; *Його ж.* Історіографія архітектури й містобудування доби Гетьманщини // Зап. НТШ. – Л., 2001. – С.18–33; *Його ж.* Пам'ятки архітектури та містобудування Лівобережної України: Виявлення, дослідження, фіксація. – К., 2005. – 588 с.; *Його ж.* Плани міст Гетьманщини й національне містобудування // Пам'ятки України: Історія та культура. – С.66–77; *Його ж.* Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць. – К., 2003. – 560 с.; *Його ж.* Чи бував Боплан у Новгороді-Сіверському // Пам'ятки України: Історія та культура. – 1995. – № 1. – С.164.

⁶⁹ *Ленченко В.* Чигирин за планами та описами 1677–1678 років // Історична топографія та соціотопографія України. – С.170–199; *Його ж.* Запорозька Січ у картографії, планах та кресленнях XVII–XVIII ст. // Археологічні дослідження пам'яток українського козацтва: Зб. наук. ст. – К., 1993. – Вип. 2. – С.19–22; *Його ж.* З історії географічних досліджень України Російською Академією наук у XVIII ст. // Проблеми історичної географії України: Зб. наук. пр. – К., 1991. – С.124–132; *Його ж.* Невідомий план Запорозької Січі // УІЖ. – 1971. – № 10. – С.106–113; *Його ж.* Рукописні плани Запорозької Січі XVIII століття // Український археографічний щорічник: Зб. наук. пр. – Л.; К.; Нью-Йорк, 2004. – Вип. 8/9. – С.157–189; *Його ж.* Хортицький ретраншемент // Пам'ятки України: Історія та культура. – 2004. – № 2. – С.70–77; *Його ж.* Полкове місто Слобідської України Острогозьк // Пам'ятки України: Історія та культура. – 2006. – № 1–2. – С.116–125.

⁷⁰ *Тимофеев В.И.* Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII в. – К., 1984. – 218 с.; *Его же.* Формирование градостроительной культуры Юга Украины: (Материалы к Своду памятников истории и культуры народов СССР). – К., 1986. – 284 с.; *Його ж.* Розпланувальні системи південних міст за архівними альбомами кінця XVIII ст. // Архитектура спадщина України. – К., 1996. – Вип. 3. – Ч. 1. – С.130–155.

⁷¹ *Ричков П.А.* Джерела Російського державного військово-історичного архіву до історії містобудування у Правобережній Україні // Арх. України. – 1992. – № 5–6. – С.52–61; *Його ж.* Містобудівна еволюція Станіслава у XVII–XIX ст. // Архитектура спадщина України. – К., 2002. – Вип. 5. – С.196–209; *Його ж.* Першоджерела до історії архітектури та містобудування України в збірках Відня // Архитектура спадщина України. – 1996. – Вип. 3. – Ч. 2. – С.31–43; *Його ж.* Українські міста в картографічній збірці Віденського воєнного архіву // Арх. України. – 1994. – № 1–6. – С.65–72.

⁷² *Алферова Г., Харламов В.* Киев во второй половине XVII века. – К., 1982. – 160 с.

⁷³ *Закревский Н.* Описание Киева. Вновь обработанное и значительно умноженное издание... – Москва, 1868. – Т.1, 2. – 950 с.

⁷⁴ *Климовський С.І.* Соціальна топографія Києва XVI – середини XVII сторіччя. – К., 2002. – 229 с., 4 арк. іл.; *Його ж.* Соціально-топографічний розвиток Києва XVI – першої половини XVII сторіччя: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1997. – 18 с.

⁷⁵ *Красовский И.С., Пономаренко Л.А.* Рукописный план Киева 1695 г. // Геодезия и картография. – 1980. – № 5. – С.56–58; *ix же.* До питання про реконструкцію Верхнього міста і Подолу за планом Києва 1695 р. // Історичні дослідження: Вітчизн. історія: Респ. міжвід. зб. – К., 1981. – Вип. 7. – С.93–96.

⁷⁶ *Ленченко В.* План Києво-Печерської фортеці 1768 року // Історична топографія та соціотопографія України. – С.200–203; *Його ж.* Бароковий ансамбль Видубицького монастиря за планом 1740-х рр. // Архитектура спадщина України. – К., 1997. – Вип. 4. – С.160–162; *Його ж.* Генеральний план Києва 1745 року // ВГК. – 2006. – № 3 (42). – С.41–45.

⁷⁷ Попельницька О.О. План Києва 1638 р. як джерело з історичної топографії // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Зб. наук. пр.: У 2 ч. / НАН України. – К., 2005. – Ч. 1. – С.328–342; *Ї ж.* Історична топографія київських Липок за картографічними та писемними джерелами XVIII – початку XX ст. // Історико-географічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр. – 2004. – Ч. 7. – С.75–102; *Ї ж.* Історична топографія київського Подолу XVII – першої половини XIX століття. – К., 2003. – 304 с.; *Ї ж.* Київський Поділ XVII–XVIII ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2002. – 19 с.

⁷⁸ Долинська М. Історична топографія Львова XIV – XIX ст. – Л., 2006. – 356 с.; *Ї ж.* Маловідома літографічна карта Львова першої половини XIX ст. // Історичне картознавство України. – С.266–270.

⁷⁹ Трегубова Т.О. Реконструкція розпланування середньовічного Львова за письмовими джерелами // Архітектурна спадщина України. – 1996. – Вип. 3. – Ч. 2. – С.17–31.

⁸⁰ Пламеницька Є.М. Дослідження Кам'янець-Подільського замку // Археологія: [Зб. ст.]. – К., 1975. – Т. 16. – С.14–37; *Ї ж.* Малодосліджені фортифікації містечка Жванця на Поділлі // Пам'ятки України: Історія та культура. – 1997. – № 3. – С.88–95; Пламеницька О.А., Пламеницька Є.М. Кам'янець-Подільський – місто на периферії Римської імперії. Найдавніша урбаністична структура і фортифікації // Пам'ятки України: Історія та культура. – 1999. – № 4. – С.1–80.

⁸¹ Пламеницька О.А. Особенности средневековой застройки центра Каменца-Подольского // Архитектур. наследие. – 1985. – № 33. – С.52–61; *Её же.* Средневековая жилая застройка Каменца-Подольского // Архитектур. наследие. – 1990. – № 37. – С.223–233; *Ї ж.* Забудова Кам'янця-Подільського за мідьоритом К. Томашевича 1673–1679 рр.: До проблеми дослідження української ведуги // Архітектурна спадщина України. – С.82–104; *Ї ж.* Кам'янець-Подільський. – К., 2004. – 256 с.

⁸² Петришин Г. Карта фон Міґа як джерело до містознавства Галичини // Картографія та історія України. – С.54–79; *Ї ж.* Порівняльний аналіз урбанізаційних процесів у Галичині та інших землях Австрійської імперії // Історичне картознавство України. – С.348–388; *Ї ж.* «Карта Ф. фон Міґа» (1779–1782 рр.) як джерело до містознавства Галичини. – Л., 2006. – 292 с. (Праці Українського центру історичного містознавства. Вип. 5).

⁸³ Войко Х. Документальні, картографічні та супровідні рукописні матеріали XIX ст. і їхнє застосування у містознавчих дослідженнях Галичини // Історичне картознавство України. – С.318–329.

⁸⁴ Описи Київського намісництва 70–80-х років XVIII ст.: Опис.-стат. джерела / АН УРСР та ін. – К., 1989. – 392 с., 14 к.; Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст.: Опис.-стат. джерела / НАН України та ін. – К., 1997. – 325 с., 63 к., плани; Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.: Опис.-стат. джерела / АН УРСР та ін. – К., 1991. – 220 с., [24] арк. факс.

⁸⁵ Спеціальна карта України Гійома Левассера де Боплана 1650 року. – 1:450 000. – К., 2000. – 8 арк. (факс. вид-ня). + поясн. текст. – 72 с. – (Сер.: Пам'ятки України).

⁸⁶ Вавричин М.Г., Дашкевич Я.Р., Кристалович У.Р. Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст. – К., 2004. – 208 с.: іл.

⁸⁷ Багров Л.С. Перечень древних карт Черного моря. – Петроград, 1914. – 11 с.; *Его же.* История географической карты: Очерк и указ. лит. // Вестн. археологии и истории. – Петроград, 1917. – Вып. 23. – 136 с.; *Его же.* Чертеж украинским и черкасским городам XVII в. // Труды великих русских учёных за границей. – Берлин, 1923. – Т. 2. – С.30–42; *Idem.* Die ersten Karten der Ukraine (XVII. Jh.). – Berlin, 1935. – Karte VII. – (Anecdota cartographica; 1); *Idem.* Die Geschichte der Kartographie. – Berlin, 1951. – 383 s., 228 Texk., 120 Taf.; *Idem.* The First Maps of the Dniepr Cataracts // Imago Mundi. – 1953. – Vol. 10. – P.87–97; *Bagrow L., Skelton R.A.* Meister der Kartographie. – 1. Aufl. – Berlin, 1963; *Idem.* History of cartography. – London, 1964; *Bagrow L.* History of Cartography. – Cambridge, 1966; *Idem.* A History of the Cartography of Russia up to 1600. – Wolfe Island, 1975. – 139 p.; *Idem.* A History of Russian Cartography up to 1800. – Wolfe Island, 1975. – 312 p.; *Bagrow L., Skelton R.A.* Meister der Kartographie. – Frankfurt/M.; Berlin, 1985. – 594 s.; *Багров Л.С.* История картографии. – Москва, 2005. – 320 с.; *Его же.* История русской картографии. – Москва, 2005. – 523 с.

- ⁸⁸ *Людт Г.Н.* Картоведение. Ч. 1. Краткий очерк истории картографии. – 2-е изд. – Москва, 1948. – С.15–130; *Людт Г.М.* Картознавство. Ч. 1. Короткий нарис історії картографії. – 2-ге вид. – К., 1951. – С.15–130.
- ⁸⁹ *Салищев К.А.* Картоведение. История картографии. Картография в первобытном обществе и древнем мире. – Москва, 1982. – Гл. 12–15. – С.294–394; *Его же.* Основы картоведения: История картографии и картогр. источники. – Москва, 1962. – 183 с.; *Его же.* Собрание русских карт первой половины XVIII в. в Париже: (Коллекция акад. И.Н. Де-Дилия) // Изв. АН СССР: Сер. геогр. – 1960. – № 4. – С.104–110.
- ⁹⁰ *Богучарсков В.Т.* История географии: Учебное пособие для вузов. – Москва, 2006. – 560 с.
- ⁹¹ *Лебедев Д.М.* География в России 17 века (Допетровской эпохи): Очерки по истории геогр. знаний. – Москва, 1949. – С.18–41; *Его же.* Очерки по истории географии в России XV и XVI веков. – Москва, 1956. – С.199–231; *Его же.* География в России Петровского времени. – Москва, 1950. – С.182–256; *Его же.* Очерки по истории географии в России 18 в. (1725–1800 гг.). – Москва, 1957. – С.5–60.
- ⁹² *Булатов А.М.* О карте Менгдена-Брюса // Естественно-научная книжность в культуре Руси. – Москва, 2005. – С.90–99.
- ⁹³ *Гольденберг Л.А.* Неопубликований «План знаменитої Полтавської битви» // УІЖ. – 1959. – № 3. – С.118–122; *Его же.* Первый академический атлас России и картографические работы Географического департамента Академии наук // Изв. АН СССР: Сер. геогр. – 1975. – № 4. – С.124–136; *Его же.* Петровские геодезисты Сената – составители обзорной карты России: (К 250-летию создания Генер. карты Рос. империи) // Геодезия и картография (ГК). – 1983. – № 6. – С.58–61; *Его же.* План города Полтавы 1722 г. Ивана Бишева // Города феодальной России: Сб. ст. памяти Н.В.Устюгова. – Москва, 1966. – С.425–427.
- ⁹⁴ *Кусов В.С.* История познания земель российских. – Москва, 2002. – 232 с. *Его же.* Памятники отечественной картографии: Учеб. пособие. – Москва, 2003. – 146 с.; *Его же.* Чертежи Земли Русской XVI–XVII вв.: Каталог-справочник. – Москва, 1993. – 380 с.
- ⁹⁵ *Постников А.В.* Карты земель российских: очерк истории географического изучения и картографирования нашего отечества. – Москва, 1996. – 194 с.; 125 ил.; *Истомина Э.Г., Постников А.В.* Географические карты XVIII–XIX вв. как источник для изучения изменения малых рек Европейской территории России // Вопросы географии. – 1981. – Сб. 118. – С.55–77; *Кабузан В.М., Постников А.В.* Из истории отечественной картографии XIX в. // ГК. – 1976. – № 1. – С.67–70; *Постников А.В.* Материалы, соответствующие съемкам, и карты России XVIII–XIX вв. как памятники к истории картографии и историко-географические источники: Докл. к VIII Междунар. конф. истории картографии. – Москва, 1979. – 18 с.
- ⁹⁶ *Рыбаков Б.А.* Геродотова Скифия. – Москва, 1979. – С.76–79; *Его же.* Русские земли по карте Идриси 1154 г. // Краткие сообщ. о докл. и полевых исслед. Ин-та истории материал. культуры АН СССР. – Москва, 1952. – Вып. 43. – С.3–44; *Его же.* Русские карты Московии XV – начала XVI века. – Москва, 1974. – 112 с.
- ⁹⁷ *Фель С.Е.* Картография России XVIII века. – Москва, 1960. – 227 с.; *Его же.* Критика некоторых источников по истории русской геодезии и картографии [XIX–XX вв.] // История геол.-геогр. наук. – Москва, 1962. – Вып. 3. – С.172–181. – (Тр. Ин-та истории естествознания и техники; Т. 42); *Его же.* Петровские геодезисты и их участие в создании русской картографии 18 века // Вопр. географии. – Москва, 1950. – Сб. 17. – С.5–22.
- ⁹⁸ *Шибанов Ф.А.* О сущности и содержании истории картографии и итоги работы советских ученых в этой области за 50 лет // Вестн. ЛГУ: Геология и география. – 1967. – Вып. 2. – С.104–108; *Его же.* Очерки по истории отечественной картографии. – Ленинград, 1971. – 160 с.; *Его же.* Указатель картографической литературы, вышедшей в России с 1800 по 1917 год. – Ленинград, 1961. – 224 с.; *Его же.* И.И. Стебницкий – геодезист-картограф и географ, выдающийся деятель географического общества (К 150-летию со дня рождения) // Изв. Всесоюзн. геогр. об-ва (ВГО). – 1982. – Т. 114. – Вып. 5. – С.416–424; *Его же.* Подготовка картографических кадров в России в 19 и начале 20 вв. // Ученые записки ЛГУ: Геология. География. – 1958. – Вып. 12. – № 226. – С.75–93; *Его же.* «Чертеж украинским и черкасским городам от Москвы до Крыма» // Изв. ВГО. – 1952. – Т. 84. – Вып. 1. – С.93–95.

⁹⁹ *Андреев Н.В.* Географические труды офицеров Генерального штаба (1836–1868 гг.) и их значение для развития географии в России: Автореф. дис. ... канд. геогр. наук. – Москва, 1963. – 16 с.

¹⁰⁰ *Глушков В.В., Долгов Е.И., Шаравин А.А.* Корпус военных топографов в годы Первой мировой войны. – Москва, 1999. – 232 с.: ил.; *Глушков В.В.* Становление и развитие военной картографии в России (XVIII–начало XX в.): Автореф. дис. ... д-ра геогр. наук. – Москва, 2003. – 60 с.

¹⁰¹ *Новокишанова З.К.* Алексей Андреевич Тилло. Картограф, геодезист и географ. – Москва, 1961. – 120 с.; *Её же.* Иероним Иванович Стебницкий (1832–1897). Военный геодезист, географ и ученый. – Москва, 1960. – 92 с.; *Её же.* Карл Иванович Теннер. Военный геодезист. – Москва, 1957. – 100 с.; *Новокишанова-Соколовская З.К.* Картографические и геодезические работы в России в XIX – начале XX в. – Москва, 1967. – 265 с.

¹⁰² *Папковский П.П.* Из истории геодезии, топографии и картографии в России. – Москва, 1983. – 159 с.

¹⁰³ *Постников А.В.* Развитие крупномасштабной картографии в России. – Москва, 1989. – 232 с.

¹⁰⁴ *Никишов М.И.* Сельскохозяйственные карты и атласы. – Москва, 1957. – С.26–39; *Его же.* Экономические карты и атласы // 50 лет советской геодезии и картографии. – Москва, 1967. – С.292–309.

¹⁰⁵ *Преображенский А.И.* Первый русский экономический атлас // Вестн. Москов. ун-та. – 1948. – № 3. – С.161–170; *Его же.* Первый транспортно-экономический атлас России // Изв. ВГО. – 1956. – Т. 88. – С.384–386; *Его же.* Русские экономические карты и атласы. – Москва, 1953. – 329 с.; *Его же.* Экономические карты в дореформенной России: (Материалы к истории рус. экон. картографии) // Вопр. географии. – 1950. – Сб. 17. – С.105–138; фрагм. карт; *Его же.* Экономические карты. – Москва, 1942. – 90 с.: ил.; табл.; *Его же.* Советская экономическая картография (1917–1947) // Вопр. географии. – 1949. – Сб. 11. – С.53–72.

¹⁰⁶ *Богданов К.А.* Картографическое производство Военно-Морского Флота: Ист. очерк. – Ленинград, 1977. – 200 с.; ил.

¹⁰⁷ *Фоменко И.К.* Образ мира на старинных портоланах. Причерноморье. Конец XIII – XVII в. – Москва, 2007. – 408 с.; ил.

¹⁰⁸ *Гольденберг Л.А.* К вопросу о картографическом источниковедении // Историческая география России XII – начала XX в. – Москва, 1975. – С.217–233; *Его же.* Развитие отечественной исторической картографии // Вопр. истории. – 1974. – № 7. – С.33–48; *Его же.* Русские картографические материалы как исторический источник и их классификация: (По фундам. центр. гос. ист. арх. СССР): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Ленинград, 1958. – 18 с.; *Гольденберг Л.А., Медушевская О.М.* О методике издания картографических источников // Ист. арх. – 1961. – № 4. – С.193–203.

¹⁰⁹ *Медушевская О.М.* Историческая география как вспомогательная историческая дисциплина. – Москва, 1959. – 21 с.; *Её же.* Историческая картография как специальная историческая дисциплина. – Москва, 1957; *Её же.* Картографические источники XVII–XVIII вв.: Учеб. пособие по источниковедению истории СССР. – Москва, 1957. – 28 с.; *Её же.* Картографические источники первой половины XIX века. – Москва, 1959. – 45 с.

¹¹⁰ *Постников А.В.* Развитие картографии и вопросы использования старых карт. – Москва, 1985. – 214 с.

¹¹¹ *Беликов Е.Ф., Соловьев Л.П.* Библиографический указатель геодезической литературы с начала книгопечатания до 1917 г. – Москва, 1971. – 272 с.; Библиографический указатель геодезической и картографической литературы за 20 лет (1917–1937 г.). – Москва, 1938. – Вып. 1. Книжки и брошюры. – 126 с.; Библиографический указатель литературы по картографии, изданной в СССР в 1938–1958 гг. – Москва, 1962. – 208 с. (Труды Центр. науч.-исслед. ин-та геодезии, аэрофотосъемки и картографии (ЦНИИГАиК). – Вып. 156); *Гинзбург Г.А., Карпов Н.С., Салманова Т.Д.* Математическая картография в СССР. Ч. 1. Исторический очерк и справочные данные. – Москва, 1955. – 232 с.: ил. – (Тр. ЦНИИГАиК; Вып. 99); *их же.* Математическая картография в СССР. – Ч. 2. – Аннотированный указатель литературы по математической картографии и картометрии. – Москва, 1955. – 232 с. – (Тр. ЦНИИГАиК; Вып. 108); *Комедчиков Н.Н., Лютый А.А.,*

Нарских Р.С. Национальная библиография научно-технической литературы по картографии 1959–1983 гг. – Т. 1. – Москва, 1996. – С.9–103.

¹¹² *Rastawiecki E.* Mappografia dawnej Polski. – Warszawa, 1846. – X, 159 s. repr. – Warszawa, 1951.

¹¹³ *Dzikowski M.* Katalog atlasów Biblioteki Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Ze szczególnym uwzględnieniem zbiorów Joachima Lelewela. – Wilno, 1935–1940; *Idem.* Zbiór Kartograficzny Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie Ateneum Wilenskie. – Wilno, 1933. – S. 186–321.

¹¹⁴ *Olszewicz B.* Dorobek polskiej historii geografii i kartografii w latach 1945–1969. – Warszawa, 1971. – 172 s.; *Idem.* Polska kartografia wojskowa: (Zarys historyczny) = La cartographi malitaire polonaise: (Essai historique). – Warszawa, 1921. – 199, LXXX s.; *Idem.* Polskie zbiory kartograficzne // PPK. – L., 1924. – N. 1. – S. 289–327; *Idem.* Kartografia polska XV i XVI wieku: (Przegląd chronologiczno-bibliogr.) // PPK. – L.; Warszawa, 1930. – T. 4. – № 31. – S. 147–168; *Idem.* Kartografia polska XVII wieku: (Przegląd chronologiczno-bibliogr.) // PPK. – L.; Warszawa, 1931. – T. 5. – № 36. – S. 109–138; *Idem.* Kartografia polska XVIII wieku: (Przegląd chronologiczno-bibliogr.) // PPK. – 1932. – № 38/39, 40. – S. 181–208, 245–310; *Idem.* Kartografia polska XIX wieku: (Przegląd chronologiczno-bibliogr.). – W. Wernerowa. – Warszawa, 1998. – T. 1, 2. – 528 s.

¹¹⁵ *Buczek K.* Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII w. Zarys analityczno-syntetyczny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1963. – 120 s., 48 map; *Idem.* The History of Polish Cartography from the 15th to the 18th Century. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1966; Amsterdam, 1982; *Idem.* Wołyń w dawnej kartografii (wieki XV–XVIII) // Roczn. Wołyńskiego. – Równe, 1935. – T. 4; *Idem.* Beauplaniana // Wiad. Służby Geogr. – Warszawa, 1934. – R.8. – № 1. – S.1–36, 2 mapy, 2 tabl.; *Idem.* Z dziejów kartografii ziem ruskich: (Na marginesie wydawnictwa: Anecdota cartographica edita a L. Bagrow. I. Die ersten Karten der Ukraine (XVII jh.). – Berlin, 1935) // Ziemia Czerwieńska. – L., 1936. – R. 2. – S.127–128; *Idem.* Ze studiów nad mapami Beauplana: (Z powodu pracy R. Jacyka Analiza mapy Ukrainy Beauplana) // Wiad. Służby Geogr. – Warszawa, 1933. – R. 7. – № 1. – S.20–53, 3 mapy.

¹¹⁶ Wśród starych map i atlasów Biblioteki Narodowej w Warszawie. – Warszawa, 1982. – 251 s.: ill.; *Krassowski B.* Polska na mapach wydawców norymberskich i augsburskich z XVIII wieku. – Warszawa: Bibl. Nar., 1985. – 156 s. – (Studia i Materiały z Historii Kartografii; T. 6); *Idem.* Polska kartografia wojskowa w latach 1918–1945. – Warszawa, 1973. – 364 s.; *Krassowski B., Tomaszewska M.* Mapy topograficzne ziem polskich 1871–1945. – T. 1. – Polskie mapy topograficzne wydane w latach 1918–1945. – Warszawa, 1979; *Krassowski B., Krassowska I.* Mapy topograficzne ziem polskich, 1871–1945. – T. 2. Służba Geograficzna w Polskich siłach zbrojnych na Zachodzie w latach 1939–1946. – Warszawa, 1989. – 160 s.: 13 rys.

¹¹⁷ *Alexandrowicz S.* Rozwój kartografii Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII wieku. – Wyd. 2, popr. i uzup. – Poznań, 1989. – 279 s. – (Ser. Historia; №138); *Idem.* Stosunki z Turcją i Tatarszyzną w Kartografii staropolskiej XVI–XVIII w. // Polska: Niemcy. Europa. Studia. – Poznań, 1977. – S.91–100; *Idem.* Ziemie ruskie w kartografii polskiej XVI–XVII wieku // Studia Źródłozn. – 1978. – T. 23. – S.107–116; *Його ж.* План оборонного табору коронного війська в Збаражі 1649 р. // Боплан і Україна: 36. наук. пр. / Брандон. ун-т (Манітоба, Канада) та ін. – Л., 1998. – С.123–145; *Idem.* Jzyef Naroński współautorem beauplanowskich map Ukrainy i Dniepru z połowy XVII w.: Aneks. Reprodukcyjne mapy generalnej Ukrainy Wilhelma Beauplana // Pax et bellum. – Poznań, 1993. – S.17–27. – (Uniw. im. A. Mickiewicza (UAM). Seria Historia. – № 175); *Idem.* Plan obronnego obozu wojsk polskich pod Zborowem z sierpnia 1649 roku // Z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej: Księga pamiątkowa afiarowana prof. dr. Władysławowi A. Serczykowi w 60 rocznic Jego urodzin. – Białystok, 1995. – S.205–216, 5 rys.; *Idem.* Ziemie Wielkiego Księstwa Litewskiego na mapie Karola Pertheesa «Polonia» z końca XVIII wieku // Zesz. nauk. UAM: Historia. – 1971. – Z. 11. – S.187–217.

¹¹⁸ *Bzinkowska J.* Mapy ziem dawnej Polski – od XV do XVIII wieku – w wybranych atlasach Biblioteki Jagiellońskiej. – Warszawa, 1992. – (Studia i Materiały z historii kartografii; № 9). – 268 s.; *Idem.* Od Sarmacji do Polonii. Ziemie polskie na najstarszych mapach ze zbiorów krakowskich Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki XX Czartoryskich oraz Muzeum Narodowego // Kat. wyst. – Kraków, 1998. – 53 s.; *Idem.* Od Sarmacji do Polonii: Studia nad początkami obrazu kartograf. Polski. – Kraków, 1994. – 109 s.: ill. – (Rozprawy Habil.;

№ 269); *Idem.* Zdjęcia polityczne i wojskowe Galicji ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej: (Prezentacja obiektów) // Kartografia Galicji 1772–1918: XXI Ogólnopolska Konf. Historyków Kartografii. Krasieczyn – Przemyśl – Lwów, 26–29 września 2001 r. – Warszawa; Przemyśl, 2001. – S.6–9.

¹¹⁹ *Szaniawska L.* Sarmacja na mapach Ptolemeusza w edycjach jego «Geografii». – Warszawa, 1993. – (Studia i Materiały z Historii kartografii; №14). – 228 s.

¹²⁰ *Wernerowa W.* Bibliografia polskiej historii geografii i kartografii 1970–1975. – Wrocław, 1978. – 173 s.; *Idem.* Bibliografia polskiej historii geografii i kartografii 1976–1985. – Wrocław, 1982. – 150 s.; *Idem.* Bibliografia polskiej historii geografii i kartografii 1981–1985. – Wrocław, 1986. – 93 s.; *Idem.* Bibliografia polskiej historii geografii i kartografii 1986–1990. – Warszawa, 1992. – 91 s.; *Idem.* Bibliografia w dorobku polskiej historii kartografii (do roku 1985) // Dorobek polskiej historii kartografii. – Warszawa, 1993. – S.123–137. – (Z dziejów kartografii, T. 6).

¹²¹ Kartografia Galicji 1772–1918: XXI Ogólnopolska Konferencja Historyków Kartografii. Krasieczyn – Przemyśl – Lwów, 26–29 września 2001 r. – Warszawa; Przemyśl, 2001. – 67 s.

¹²² *Wieser F. von.* Die «Carta itineraria Europae» von M. Waldseemüller, nieder angefund und beschrieben. – München, 1893; *Idem.* Die Karte des Nicolaus von Cusa // Verh. Ges. dtsh. Naturf. Ärzte. – 1905. – T. LXXVII, Versamml. zu Meran, 24–30 Sept.; 1906. – T. 2, z. 1.

¹²³ *Fischer J.* Der russische Zar als «Kaiser» auf der Carta Martina Waldseemüllers vom Jahre 1516 // Stimmen der Zeit. – 1916. – Bd. 90; *Idem.* Die Entdeckung Russland durch Nicolaus Poppel in den Jahren 1486–1489, Stimmen der Zeit // Katholische Monatschrift für das Geistesleben der Gegenwart. – 1915. – Bd. 89; *Idem.* Die Karte des Nicolaus von Cusa (vor 1490), die älteste Karte von Mitteleuropa // Deutsche Universität, Prague, Geographisches Institut, 1930. – (Kartogr. Denkmäler der Sudetenländer; 1).

¹²⁴ *Oberhummer E.* Der Stadtplan, seine Entwicklung und geographische Bedeutung // Verhandlungen des Sechszehnten deutschen Geographentages zu Nürberd von 21. bis 26. Mai 1907. – Berlin, 1907. – S. 66–101; *Idem.* Die Karten Martini Waldseemüllers // Geogr. Z. – 1905. – T. 11. – S. 227–233.

¹²⁵ *Hassinger H.* Österreichs Anteil an der Erforschung der Erde. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte Österreichs. – Wien, 1949. – 194 S.: 4 Ktn.

¹²⁶ *Kretschmer I.* 150 Jahre österreichischer Grundkataster // Mitt. der Österr. Geograph. Ges. – № 110. – 1968. – T.1. – S. 62–71; *Idem.* Die Entwicklung der Österreichischen Katastralmappen und ihre Bedeutung für die Geographie // Mitt. der Österr. Geograph. Ges. – № 116. – 1974. – T.1–2. – S. 206–218; *Idem.* Frühe österreichische Beiträge zur Methodenlehre der thematischen Kartographie // 5. Kartographiehistorisches Colloquium Oldenburg 1990, 22–24 März 1990, Vorträge und Berichte. – Berlin, 1991. – S. 101–110; *Idem.* Höhepunkte österreichischer Kartographieggeschichte: (Bis zum Ersten Weltkrieg) // Kartographenkongreß Wien 1989 zugleich 38. Deutscher Kartographentag. Wiener Schriften zur Geographie und Kartographie. – Wien, 1990. – Bd. 4. – S. 262–270.

¹²⁷ *Dörflinger J.* Österreichische Kartographie // Lexikon zur Geschichte der Kartographie: Von den Anfängen zum Ersten Weltkrieg. – Wien, 1986. – Bd. 2. – S. 563–569; *Dörflinger J., Messner R., Wawrik F.* Österreichische Monarchie // Ibid. – S. 569–574; *Dörflinger J.* Militärgeographisches Institut Wien // Ibid. – S. 492–495; *Idem.* Die österreichische Kartographie im 18 und zu Beginn des 19 Jahrhunderts unter bes Berücksichtigung d. Privatkartographie zwischen 1780 und 1820. – Wien. – 2 Bde. – 1984, 1988.

¹²⁸ *Wawrig F.* Beruhmte Atlanten. Kartographische Kunst aus fünf Jahrhunderten (Die bibliophilen Taschenbücher, № 299). – Dortmund, 1982. – 331 s.; *Idem.* Die Kartensammlung der Österreichischen Nationalbibliothek – Geschichte und Gegenwart // Kartographische Zimelien: Die 50 schönsten Karten und Globen der Österreichischen Nationalbibliothek / F. Wawrik, H. Hühnel, J. Mokre, E. Zeilinger. – Wien, 1995. – S. 3–10; *Idem.* Kartographische Sammlungen in Österreich // Kartographisches Taschenbuch. – Bonn, 1992. – S. 110–121.

¹²⁹ Lexikon zur Geschichte der Kartographie (Enzyklopädie «Die Kartographie und ihre Randgebiete», Bd. C/1 und C/2), 1986. – 2 Bde.; 1040 s.

¹³⁰ Kretschmer I., Dörflinger J. (Hrsg.) Atlantes Austriaci. Österreichische Atlanten 1561–1994. – Wien, 1995. – 2 Bde, 1. Bd. Österreichische Atlanten 1561–1918, 940 S. 2. Bd. Österreichische Atlanten 1919–1994. – 452 s.

¹³¹ Перналь А.Б. Додатки, зміни й виправлення восьмого аркуша Бопланової «Спеціальної» карти України // Картографія та історія України. – С.23–39; Перналь А.Б., Ескап Д.Ф. Гійом Ле Вассер де Боплан – військовий інженер, картограф, автор // Боплан і Україна. – С.15–45; *Idem.* La Description d'Ukraine de Guillaume le Vasseur de Beauplan. Edition annotée. – Ottawa; Paris; Londres, 1990. – XVII, 156 p. – (Etudes ukrainiennes de l'Université d'Ottawa; № 11); *Idem.* A Description of Ukraine. Guillaume le Vasseur sieur de Beauplan: Introduction, translation, and notes. – Cambridge, 1993. – 245 p., 29 maps. – (Harvard Series in Ukrainian Studies. Україна в міжнародних зв'язках: хроніки, мемуари, щоденники).

¹³² Pravda J. Stručný lexikón kartografie. – Bratislava, 2003. – 325 s.; *Idem.* Kyjevská mapa // *Ibid.* – Bratislava, 2003. – S. 203; *Idem.* Mežiričská mapa // *Ibid.* – S. 207; *Idem.* Prehistorická mapa // *Ibid.* – S. 210; *Idem.* Agrippova mapa // *Ibid.* – S. 161; *Idem.* Vojenské mapovanie Uhorska // *ibid.* – S. 282.

¹³³ Володченко А., Шевченко В.О. Доісторичні карти України. – Дрезден, 2004. – 61 с., 24 рис.; Wolodtschenko A. Zur Entwicklung der kartographischen Darstellungen // Pravda J., Wolodtschenko A. Kartosemiotik. – Bratislava; Dresden, 1992. – Bd. 3. – S.41–48; Wolodtschenko A., Scheutschenko W.O. Prahistorische Kartenzeichen und ihre verfahrenstechnische Aspekte (am Beispiel der Ukraine) // 9 International Kongress der DGS. TU Dresden, 3 – 6. 10. 1999. – Dresden: CD – Version, 2002. – S. 101–114.

The article describes the progress in research of history of mapping of Ukraine from the end of the 18th century. The contribution of Ukrainian scientists into this research is demonstrated as well as contribution of Polish and Russian scientists.

Т.Г.Таїрова-Яковлева*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ПРЕДСТАВНИЦЬ КОЗАЦЬКО-СТАРШИНСЬКИХ РОДИН ПОЧАТКУ ХVІІІ ст.**

Публікуються віднайдені в Російському державному архіві давніх актів унікальні зразки особистого жіночого листування початку ХVІІІ ст. З огляду на те, що збереглося дуже мало свідчень про повсякденне життя жінок Гетьманщини початку ХVІІІ ст. публіковані документи становлять особливу цінність, надаючи рідкісну можливість відновити деякі подробиці минулими.

Добре відомий той факт, що серед дружин і дочок української шляхти і козацької старшини ХVІІ – початку ХVІІІ ст. було багато освічених осіб. Свобода, якою користувалися українські жінки, багато у чому зумовлювалась західними традиціями, була частково перейнята з Польщі, а у чомусь збережена ще з часів Київської Русі. Ця ситуація корінним чином відрізняла українських жінок від замкнених у теремах московських цариць і царівен. Для Московської держави навіть у кінці ХVІІ ст. видавалося нечуваною справою впровадження Агафією Семенівною Грушецькою, дружиною царя Фьодора, нових зачісок, а, тим більше, претензії на владу царівни Софії та її публічна поява на людях під час свят.

* Таїрова-Яковлева Тат'яна Геннадіївна – д-р іст. наук, доцент Санкт-Петербурзького державного університету (Російська Федерація), директор центру з вивчення історії України.

** Пер. з рос. – редакція «УІЖ».